

N:o 92.

Ank. till Riksd. kansli den 13 maj 1902, kl. 2 e. m.

Utlåtande, i anledning af Kongl. Maj:ts proposition angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan.

(I. A.)

Under åberopande af bilagdt utdrag af statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden för den 26 mars 1902 har Kongl. Maj:t uti en till Riksdagen samma dag aflåten proposition (n:o 74) föreslagit Riksdagen medgifva, att å kronans vägnar särskilda aftal finge med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag och ingenjören Ernst Stridsberg träffas angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan i enlighet med de för hvartera aftalet i statsrådsprotokollet angifna hufvudgrunder och under de vilkor i öfrigt, Kongl. Maj:t komme att bestämma.

Till statsrådsprotokollet har departementschefen i ärendet anført följande.

Den för landet i dess helhet viktiga frågan om ett ändamålsenligt tillgodogörande af den storartade kraften i vattenfallen i Göta elf vid Trollhättan hade såsom bekant sedan flera år tillbaka stått på dagordningen, men allt hittills måst lemnas olöst, hufvudsakligen till följd deraf att rörande eganderätten till vattnet i fallen äfvensom deri belägna öar tvister uppstått mellan å ena sidan kronan och å andra sidan åtskilliga strand- och vattenverksegare vid elfven, hvilka tvister icke

kunnat utan omfattande rättegångar afgöras. Sedan emellertid numera de mest betydande af dessa rättegångar slutligen afgjorts och kronans eganderättsanspråk dervid godkänts, syntes tiden vara inne, att från statens sida åtgärder vidtoges för nyssnämnda frågas snara lösning. Och ville departementschefen nu underställa Kongl. Maj:ts pröfning särskilda framställningar och förslag, som i sådant syfte framkommit, samt dervid till en början lemna en kortfattad redogörelse för de af Göta elf vid Trollhättan bildade fallen och de deri belägna öar äfvensom för resultatet af redan afgjorda och innebörden af ännu pågående rättegångar, hvilka på den föreliggande frågans bedömande inverkade.

Det öfversta af de utaf Göta elf vid Trollhättan bildade fallen hade ursprungligen varit Prestskedets fall, men genom uppdämning på 1750-talet af en utmed östra elfstranden löpande gren af elfven, kallad Kafleströmmen, hade detta fall upphört, hvarjemte de deri belägna skär satts under vatten. Nedanför Prestskedet låge i elfven åtskilliga öar, nemligen Spikön, den numera med Spikön förenade Vestra Malgön, hvarå det ingenjören Ernst Stridsberg tillhöriga Gullöfors bruk vore beläget, Östra Malgön — som innehades af Nya Trollhätte kanalbolag och skildes från Vestra Malgön genom Ekeblads sluss och från östra elfstranden genom den numera uppdämda Kafleströmmen — Gullön, Lilla Toppön och Stora Toppön, alla tre obebyggda och obegagnade, samt Önan, hvarå funnes en Trollhättans elektriska kraftaktiebolag tillhörig fabriksanläggning. Elfven delade sig vid Gullöns norra ände i två grenar, af hvilka den ena, kallad Nolströmmen, vester om Gullön och Toppöarna bildade Nolfallet och Tjuffallet och den andra öster om nämnda öar bildade Gullöfallet och Toppöfallet. Från östra elfgrenen runne vatten i sunden mellan öarna öfver till den vestra. Sedan elfgrenarna söder om Stora Toppön förenat sig, bildade elfven först Stampeströmsfallet, längre ned Helvetesfallen och slutligen Flottbergsfallet eller Flottbergsströmmen. Vid Stampeströmsfallet låge ett genom Polhems sluss från östra stranden afskildt område, hvarå ett Trollhätte pappersbruks aktiebolag tillhörigt pappersbruk vore beläget. I öfrigt hänvisade departementschefen till den vid protokollet fogade karta.

Östra elfstranden egdes dels af kronan, som dock upplåtit sin andel på perpetuelt arrende till Trollhätte nya kanalbolag, och dels af detta bolag.

Å elfvens vestra strand låge utmed fallen öfverst hemmanet Torsered och nedanför detta hemmanet Arvidstorp. Vid laga skifte å hemmanet Torsered, 1 mantal, hade hemmanets hela strand utmed Göta

elf tillagts $\frac{1}{6}$ mantal af hemmanet. Genom förvärfvande af dels hemmanet Arvidstorp och dels vissa från hemmanet $\frac{1}{6}$ mantal Torsered afsondrade lägenheter, omfattande bland annat det till hemmanet hörande strandområde jemte derå befintliga Strömbergs qvarn, hade Trollhättans elektriska kraftaktiebolag blifvit egare af hela vestra stranden vid Göta elf utmed Trollhättefallen. Dessutom egde bolaget två skatteköpta fisken i elfven, nemligen Arvidstorp n:o 1 och Arvidstorp n:o 2, belägna det förra vid hemmanet Torsered och det andra vid hemmanet Arvidstorps strand.

Genom de rörande eganderätten till vattnet i Trollhättefallen och deri belägna öar meddelade domar hade blifvit fastslaget, att kronan vore egare af allt vatten i Trollhätte strömmar med deri belägna öar i den mån kronans eganderätt ej genom skatteköp föryttrats; och hade med tillämpning häraf uti de särskilda rättegångar, som förts mellan kronan och en del strand- och vattenverksegare, kronan dels befastats i eganderätten till Gullön, Stora Toppön, Lilla Toppön och Spikön och dels förklarats vara egare af allt vattnet i Göta elf utefter hemmanen Torsered och Arvidstorps stränder från och med Prestskedets fall till och med Flottbergsströmmen, utan annan inskränkning än den, som föranleddes af Trollhättans elektriska kraftaktiebolags eganderätt till kronoskattefiskena Arvidstorp n:is 1 och 2, hvarjemte nämnda bolag äfvensom ofvanbemälda Stridsberg ålagts, bolaget att afstänga den öppning, som blifvit gjord från strömmen för vattnets inledande till Strömbergs qvarn och att inom viss tid hafva borttagit den intill berörda öppning anbragta dambyggnaden samt Stridsberg att inom viss tid hafva borttagit alla å Spikön uppförda, honom tillhöriga byggnader, verk och inrättningar. (Kongl. Maj:ts domar den 30 december 1899, den 19 augusti och den 27 september 1901).

Vid Flundre, Väne och Bjerke häradsrätt vore derjemte ännu på pröfning beroende af kammaradvokatfiskalsembetet, å kronans vägnar, emot såväl Stridsberg som kraftaktiebolaget anhängiggjorda rättegångar med påståenden dels mot Stridsberg, att domstolen måtte, med förklarande att Stridsberg icke egde rätt till mera land eller vatten vid Malgön, än som pröfvades hafva varit behöfligt för drifvande af de utaf honom förvärfvade skatteköpta verk å ön i det skick och till den omfattning, som vid deras skatteläggning afsetts, förpligta Stridsberg att till kronan afträda hvad han af Malgöns landområde kunde finnas obehörigen innehafva äfvensom vidtaga erforderliga åtgärder till förekommande deraf, att för drifvande af Stridsbergs vattenverk vid Malgön begagnades mera vatten, än hvartill han enligt hvad ofvan

sagts kunde vara berättigad, dels ock mot bolaget i enahanda syfte beträffande land och vatten vid Önan med afseende å derstädes skatteköpta qvarnar och sågar.

Slutligen hade jemväl tvist uppstått mellan kronan och Nya Trollhätte kanalbolag, huruvida åtskilliga kanalverket tillhörande hemman och lägenheter, till hvilka bland annat den östra elfstranden lydde, vore att anse såsom bolagets enskilda egendom, eller huruvida bolaget enligt sina privilegier hade skyldighet att efter åtnjutande årligen af 150,000 kronor af kanalverkets inkomster till kronan redovisa afkomsten jemväl af dessa hemman och lägenheter. Denna tvist, som uppkommit med anledning af en utaf Riksdagens år 1895 församlade revisorer gjord anmärkning i afseende å rättsförhållandena mellan kronan och bolaget, hade af såväl förenämnda häradsrätt som hofrätten afgjorts till bolagets förmån och hade nu dragits under högsta domstolens pröfning.

I fråga om sättet för vattenkraftens vid Trollhättan tillgodogörande hade, såsom departementschefen redan antydt, flera olika förslag framkommit. Sålunda hade särskilde af Kongl. Maj:t utsedde komiterade, nemligen landshöfdingen L. V. Lothigius, majoren vid väg- och vattenbyggnadskåren V. Gagner och yrkesinspektören G. Uhr, den 7 maj 1894 afgifvit utlåtande och förslag i anledning af väckt fråga derom, huruvida samt på hvad sätt och under hvilka vilkor de i Trollhätte strömmar belägna, kronan tillhöriga holmar och öar samt kronans möjligen vid Trollhättan egande öfriga lägenheter och odisponerade mark skulle kunna göras inkomstbringande. Uti detta sitt förslag hade komiterade utgått från den förutsättning, att öarna Spikön, Gullön, Stora Toppön och Lilla Toppön tillhörde kronan och att alltså kronan enligt kongl. förordningen den 30 december 1880 angående jordegares rätt öfver vattnet å hans grund egde tillgodogöra sig vattnet utmed och mellan nämnda öar; och hade komiterade hemställt, att kronan af den kronan såsom egare till öarna tillkommande vattenkraft skulle tillgodogöra sig 20,000 effektiva hästkrafter genom två särskilda kraftupptagningsstationer, den ena å Gullöns norra sida och den andra å Spikön, hvardera beräknad att uttaga 10,000 hästkrafter. Af dessa stationer skulle den å Gullön först utföras, men en för båda anläggningarna gemensam tunnel skulle anläggas under Gullön och Toppöarna fram till nedre ändan af Stora Toppön med sådana dimensioner, att den förmådde upptaga drifvatten för båda anläggningarnas motorer. Kronan hade derefter, jemlikt stadgande i 10 § af ofvannämnda förordning, hos domhafvanden i Väne härad gjort ansökning om tillstånd att för anläggning och tillgodogörande af kraftuttagningsstation å Gullöu

så bygga derstädes samt å Toppöarna och i Trollhätte strömmar, som föreslagits i komiterades utlåtande. Denna fråga hade slutligen blifvit afgjord genom Kongl. Maj:ts förut omförmälda dom den 30 december 1899; och hade det sökta tillståndet blifvit kronan beviljadt, dock med vissa jemkningar i förslaget samt under vissa vilkor.

Den 21 november 1898 eller kort tid efter det kronan mot Trollhättans elektriska kraftaktiebolag anhängiggjort rättegång rörande bättre rätt till vattnet utmed vestra elfstranden hade vidare nämnda bolag till Kongl. Maj:t inkommit med en ansökning, att Kongl. Maj:t täcktes, såvidt kronans rätt anginge och oberoende af den då pågående rättegången, tillåta bolaget att efter synerätts pröfning utföra de för uttagande af den omtvistade vattenkraften behöfliga byggnader och andra anordningar äfvensom att, sedan dessa blifvit fullbordade, under 50 år mot viss årlig afgift, som komme att utgå endast för det fall att kronan i eganderättstvisten tillerkändes bättre rätt till vattnet, till sin kraftstation disponera och nyttja så stor del af vattnet i Trollhätte strömmar, som åtginge till frambringande af 10,000 effektiva elektriska hästkrafter och som af bolaget beräknats till 45 kubikmeter i sekunden.

Sedan i anledning af denna ansökning yttranden afgifvits af Kongl. Maj:ts befallningshafvande i Elfsborgs län, kammarkollegium samt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, hade, i enlighet med bolagets derom gjorda framställning, handlingarna i ärendet öfverlemnats till den för utredning beträffande statens vattenfall m. m. den 9 juni 1899 tillsatta komité, för afgifvande af det yttrande och förslag, hvartill komitén kunde finna omständigheterna föranleda.

Efter besök på platsen och underhandlingar med bolaget, dervid detta hos komitén anhållit, att i det förslag till öfverenskommelse i ämnet, som kunde komma att af komitén afgifvas, jemväl måtte till förekommande af framtida tvister mellan kronan och bolaget intagas en bestämmelse derom, att bolaget egde vid Önan fortfarande innehafva det område, som bolaget redan disponerade, äfvensom der använda så mycket vatten, som med derstädes redan varande damanordningar kunde intagas, hade komitén den 22 november 1899 till Kongl. Maj:t afgifvit betänkande i ärendet och dervid öfverlemnadt ett af komitén utarbetadt samt af bolagets styrelse undertecknadt och godkänt »*Förslag till öfverenskommelse mellan Kongl. Maj:t och kronan å ena samt Trollhättans elektriska kraftaktiebolag å andra sidan, angående gemensamt uttagande af Kongl. Maj:t och kronan samt nämnda bolag — — tillkommande vattenkraft i Trollhätte strömmar, afsedd att för all framtid gälla.*» I detta förslag hade såsom förutsättning upptagits, dels alternativt, att bolaget

i den med kronan pågående tvisten om bättre rätt till vattnet vid vestra stranden af Trollhätte strömmar för denna strand fränkandes strandegarerätt i vattnet (alternativ A) eller att bolaget tillerkändes sådan rätt (alternativ B), *dels ock*, för båda alternativen, att vederbörande domstol komme att medgifva sådana anordningar, som erfordrades för afledande af en vattenmängd af minst 125 kubikmeter i sekunden genom en i hufvudsaklig öfverensstämmelse med bifogad, af ingenjören J. Gust. Richert uppgjord, planritning utförd tunnelanläggning å vestra elfstranden. Sedan numera bolaget fränkants strandegarerätt i vattnet samt alternativ B af kontraktsförslaget sålunda icke vidare kunde blifva tillämpligt, inskränkte departementschefen sig till att redogöra för innehållet allenast af alternativ A.

Ifrågavarande förslag innehölle hufvudsakligen, *att* tunnelanläggningen, beräknad för framsläppande af intill 250 kubikmeter vatten i sekunden, som med antagen effektiv fallhöjd af 29,6 meter ansåges motsvara en maximalkraft af cirka 72,000 effektiva hästkrafter på turbinaxel, skulle jemte dithörande anordningar byggas och i första hand bekostas af bolaget intill gränsen af ett, nedanför bolagets egen i förslaget afsedda kraftstation beläget, å nämnda planritning utmärkt område, som skulle afses för anläggning af en kraftstation för kronans räkning m. m.; *att* detta område skulle af bolaget till kronan med eganderätt, gravationsfritt — med undantag af viss uppgifven servitutsinteckning — och utan särskild ersättning öfverlätas; *att* kostnaden för tunnelns byggande jemte räntor, ersättningar till tredje man äfvensom för möjligen behöfliga om- och tillbyggnader af tunnelanläggningen m. m. skulle sammanföras under benämning »tunnelkostnaden»; *att* bolaget skulle ega att afgiftsfritt genom tunneln framföra och sig tillgodogöra $\frac{1}{5}$ af den vattenmängd, som finge i tunneln framföras, dock minst vatten till 10,000 effektiva hästkrafter, kronan åter $\frac{4}{5}$, deraf $\frac{1}{5}$, dock till minst 10,000 dylika hästkrafter, afgiftsfritt och $\frac{3}{5}$ mot årlig afgäld, motsvarande för hvarje 1,000 hästkrafter 5 procent å $\frac{1}{50}$ af tunnelkostnaden, hvilken afgäld emellertid icke för något år finge öfverstiga 5 procent å $\frac{3}{5}$ af sagda kostnad; kronan obetaget att när som helst mot erläggande af $\frac{3}{5}$ af samma kostnad förvärfva rätt att för all framtid fritt framföra hela sin andel af vattenmängden; *att* underhåll af tunnelanläggningen m. m. skulle besörjas af bolaget och kostnaden därför fördelas mellan parterna i förhållande till använd turbinkraft; dock att kronan egde öfvertaga underhållet i händelse kronan inlöst $\frac{3}{5}$ af tunneln; *att* bolaget skulle inom viss tid hafva fullbordat anläggningen vid äfventyr, att kronan eljest egde mot lösen med full egande-

rätt öfvertaga all för anläggningen behöflig mark jemte hvad af arbetet då kunde vara fullbordadt äfvensom för all framtid ensam disponera tunneln; att till betryggande af den kronan tillförsäkrade rätt till tunnelanläggningen och till framförande af vatten genom tunneln bolaget skulle lemna inteckning, med förmånsrätt framför hvarje penninginteckning, enligt § 55 i kongl. förordningen om inteckning i fast egendom den 16 juni 1875, i de bolagets fastigheter, som af tunnelanläggningen eller vattnets framförande genom tunneln berördes; att bolaget inom de första 20 åren från tunnelns fullbordande skulle ega förmånsrätt att få hyra det kronans vatten i tunneln, som kronan kunde vilja upplåta till annat ändamål än jernvägsdrift; att bolaget jemväl skulle medgifvas att, för drifvande af industriel verksamhet vid Önan, fortfarande innehafva det af bolaget der nu disponerade område, äfvensom att der använda så mycket vatten, som med derstädes nuvarande damanordning kunde intagas i enlighet med förslaget åtföljande karta öfver Önan, dock med skyldighet för bolaget att sjelft vidtaga de åtgärder och vidkännas de kostnader, som erfordrades för att, äfven efter verkställd vattenafledning genom nu afsedda tunnelbyggnad, tillföra Önans verk den detsamma nu tillkommande vattenmängd; men att, derest kronan framdeles af en eller annan anledning skulle önska disponera anläggningarna vid Önan eller vidtaga ändrade anordningar derstädes, kronan förbehölles rätt att vare sig lösa hela verket eller flytta detsamma eller att förändra kraftanordningarna derstädes, allt mot ersättning för den förlust eller skada, som derigenom tillskyndades bolaget.

I sitt betänkande hade kommitén anfört bland annat följande: Komitén hade redan vid ett besök i Trollhättan och dervid företagen undersökning af förhållandena vid Trollhätte strömmar kommit till den uppfattning, att det vore ett i hög grad eftersträfvansvärdt mål och öfverensstämmande med såväl det allmännas som enskildes intressen, att den genom nämnda strömmar alstrade, högst betydande vattenkraften snarast möjligt blefve tillgodogjord, och detta på ett sådant sätt, att framtidens kraf samt hvad som från nationalekonomisk synpunkt kunde anses mest fördelaktigt icke finge äfventyras för erhållandet af en mera tillfällig fördel.

Med dessa synpunkter för ögonen samt med hänsyn tagen till de lokala förhållandena, hade komitén tagit i öfvervägande de olika sätt, hvarpå tillgodogörandet af ifrågavarande vattenkraft möjligen skulle kunna ske. Den första fråga, som dervid framställt sig till besvarande, vore den, hvilketdera skulle lända till största båtnad för det

allmänna, om den disponibla vattenmängden blefve tillgodogjord medelst *en* enda större eller *flera* smärre vattenkraftanläggningar.

För närvarande tillgodogjordes den använda vattenmängden genom flera mindre vattenverk å Malgön och Önan samt å östra stranden. På samma sätt ansåge komitén det icke vara förenadt med oöfverstigliga hinder att vare sig för kronans eller enskildes räkning för framtiden och i mån af behof uttaga den disponibla vattenmängden genom flera smärre vattenkraftanläggningar å olika ställen. För kronans räkning vore en sådan anläggning redan föreslagen att förläggas å Gullön. För andra kunde beredas plats såväl å Önan som vid Stampeströmsfallet och Helvetesfallen. Men huruvida dylika partiella vattenkraftanläggningar vore från nationalekonomisk och teknisk synpunkt att förorda, kunde starkt ifrågasättas. För sin del hade komitén kommit till den öfvertygelsen, att en enda större anläggning med *en* intagsdam, *en* tunnel, *ett* turbinhus och *en* drift vore att föredraga framför flera smärre sådana. Genom jemförelsevis mindre anläggnings- och underhållskostnader samt genom ändamålsenligare tekniska anordningar kunde utan tvifvel den disponibla vattenmängden tillgodogöras för billigare pris och vida fullständigare medelst en större än medelst flera smärre anläggningar. Men skulle sålunda endast *en* vattenkraftanläggning utföras, kunde, enligt komiténs åsigt, icke plats beredas för en sådan anordning annat än å endera stranden, den östra eller den vestra, af hvilka dock ingendera tillhörde kronan. Den östra stranden skulle visserligen på grund af sin naturliga beskaffenhet särdeles väl lämpa sig för en sådan anläggning, i synnerhet som vattnet derstädes skulle kunna framföras i öppen kanal, men med hänsyn till å bane bragta förslag att ombygga den för den ökade trafiken otillräckliga farleden Trollhätte kanal, borde denna strand för den närmaste tiden för detta ändamål reserveras, alldenstund det vore förenadt med synnerliga svårigheter att upprätta ett förslag till vattenkraftanläggning på denna strand, som icke kunde komma att utgöra hinder eller fördyra kostnaden för en blifvande ombyggnad af kanalen. Den tunnel, som för den enda större vattenkraftanläggningen blefve å vestra stranden erforderlig, borde erhålla sådan dimensioner, att den kunde blifva tillräcklig icke endast för nutida, utan äfven för ökade framtida behof, särskildt med afseende å ifrågasatt reglering af sjön Venerns vatten, hvarigenom vid Trollhättan skulle kunna erhållas en betydligt ökad, konstant vattenmängd, hvartill komme, att ingen säkerhet finnes för, att bergen å vestra sidan medgäfv sprängandet af ännu en tunnel, derest den första blefve otillräcklig. Vidare och derest anläggningen af annan än kronan utfördes, måste kronan dock ovilkorligen tillför-

säkras viss andelsrätt i eller nyttjanderätt af tunneln för tillgodogörande af den kronan tillhörande vattenrätten, hvilken alltid borde såsom kronans egendom bibehållas. Då den i bolagets ofvanberörda ansökning afsedda vattenverksanläggningen i intetdera afseendet motsvarade nu angifna fordringar, alldenstund anläggningen endast blefve att betrakta såsom en bolagets enskilda tillhörighet, samt efter utförandet af densamma kanske möjlighet icke ens funnes för kronan att tillvarataga sina berättigade intressen, hemstälde komitén, att nämnda ansökning icke måtte vinna bifall. Komitén ansåge sig icke heller kunna förorda omförmälda, af särskilda komiterade, nemligen majoren Gagner och yrkesinspektören Uhr, under ledning af landshöfdingen Lothigius, på uppdrag den 7 maj 1894 afgifna förslag till vattenkraftanläggning å Gullön medelst framdragande af tunnel under sagda ö samt Stora och Lilla Toppön, enär detta förslag endast innebure en partiel lösning af frågan om tillgodogörandet af vattnet i Trollhätte strömmar, och förslaget utförande dessutom kunde befaras blifva förenadt med stora vanskligheter och nästan oberäkneliga kostnader. Äfven om kronan slutligen tillerkändes rätt till allt vatten i Trollhätte strömmar, i den mån det icke tillkomme skatteköpta lägenheter och fisken, skulle kronan likväl icke emot bolagets bestridande och utan en med detsamma i sådant syfte träffad öfverenskommelse kunna tillgodogöra sig det kronan tillkommande vattnet medelst dess framledande å vestra stranden. Dessa omständigheter borde enligt komiténs förmenande utgöra en tillräcklig grundval för en blifvande öfverenskommelse om gemensamt tillgodogörande af vattnet i Trollhätte strömmar. Komitén, hvilken såsom ett hufvudvilkor för aftalets bringande till stånd ansett sig böra uppställa, att åtminstone 125 kubikmeter vatten i sekunden finge under alla omständigheter ur elfven för ändamålet uttagas, ansåge sig med stöd af tillgängliga beräkningar, hvilka dock icke, såvidt anginge minimivattentillgången i elfven, grundade sig på mätningar vid lägsta kända vattenstånd, utan endast på mer eller mindre osäkra antaganden, emellertid för sin del hafva anledning antaga, att nämnda vattenmängd af 125 kubikmeter i sekunden verkligen skulle kunna för närvarande äfven vid lågvatten uttagas för ifrågasatta vattenkraftanläggningen, sedan tillräcklig vattenmängd reserverats för andra berättigade anspråk och jemväl för kanalens eventuella ombyggnad äfvensom för bibehållande af den i Nolströmmen varande kungsådran, hvilken senare komitén emellertid ansåge böra, för ytterligare tryggande af den föreslagna anläggningens utförbarhet, helt eller delvis öfverbyggas. Genom en förestående reglering

af Venerns vatten kunde för vattenkraftanläggningen disponeras ytterligare en betydlig vattenmängd, så att i sådant fall för anläggningen kunde beräknas 250 kubikmeter i sekunden. Med uttagande af intill 250 kubikmeter i sekunden och en effektiv fallhöjd af 29,6 meter blefve den påräknade sammanlagda naturkraften af turbinanläggningarna 94,000 hästkrafter, hvaraf turbinerna antoges tillgodogöra 77 procent eller afrundadt 72,000 effektiva hästkrafter. Den ungefärliga kostnaden för vattenintaget och tunneln, hvilka skulle af bolaget utföras och i första hand bekostas, under det kronan sjelf finge bygga och bekosta sin egen kraftstation å derför af bolaget med eganderätt öfverlätet område äfvensom det tunnelparti, som inom detta område erfordrades, hade beräknats till 2,000,000 kronor. Komitén hade funnit det billigt, att bolaget för upplåtelse af mark, utförande af tunnelanläggningen till betydligt större dimensioner, än som för bolagets eget behof erfordrades, samt förskjutande af anläggningskapitalet, under alla omständigheter tillerkändes rätt att fritt tillgodogöra sig $\frac{1}{5}$ af berörda vattenmängd. Häraf och med hänsyn till i öfrigt förekommande omständigheter hade komitén föranledts att fördela vattnet efter jemna femtedelar på sätt förslaget angäfve. Efter öfvervägande af de anspråk i land och vatten beträffande Önan, hvilka under handläggningen af ett synemål angående förändring och nybyggnad af vattenverk vid Önan å kronans sida framstälts, hade komitén ansett sig i hufvudsak böra förorda den af bolaget gjorda framställning om upptagande i öfverenskommelsen af en bestämmelse i syfte att trygga bolaget i besittningen af land och vatten derstädes, allra helst det land och det vatten, hvarom kunde tvistas, icke vore af afsevärd betydelse och dessutom redan vore föremål för ett nyttigt tillgodogörande. På grund af hvad sålunda och i öfrigt andragits, hade komitén föreslagit, att Kongl. Maj:t, med godkännande af bestämmelserna i det bifogade kontraktsförslaget, tacktes vidtaga åtgärder för afslutande af en öfverenskommelse emellan Kongl. Maj:t och kronan, å ena, samt Trollhättans elektriska kraftaktiebolag, å andra sidan, beträffande gemensamt tillgodogörande af vattenkraften i Göta elf vid Trollhättan.

Öfver komiténs sålunda afgifna förslag hade väg- och vattenbyggnadsstyrelsen den 7 februari 1900 afgifvit utlåtande.

Härvid hade väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, jemte meddelande, hurusom på grund af kongl. bref den 27 juni 1896 undersökningar pågått och förslag af majoren vid väg- och vattenbyggnadskåren P. Laurell uppgjorts angående Trollhätte kanals ombyggnad till ökad trafikförmåga, tillika och med öfverlemnande af ett från Laurell infordradt

yttrande angående den nu ifrågakända öfverenskommelsens förhållande till berörda ombyggnadsförslag hufvudsakligen anført följande: Lika med komitén ansåge styrelsen, att i stort sedt den östra stranden borde reserveras för kanalen, samt att anordningarna för uttagning af vattenkraftens hufvudmassa borde förläggas till vestra elfstranden. Hänsyn till kanalens vattenbehof eller till vattentillgången i öfrigt borde icke enligt styrelsens mening kunna lägga hinder i vägen för den föreslagna öfverenskommelsen. I Laurells kanalförslag inginge uppdämning af vattenytan i elfven nedanför Trollhättan, hvarigenom den effektiva fallhöjden komme att minskas med 1 meter; hvarförutom Laurell erinrat, hurusom kanalförslaget kunde komma att modifieras derhän, att vattenytan i Olidehålan väsentligen höjdes medelst damm vid Flottbergsströmmen, hvilken uppdämning skulle föranleda kraftstationens förläggande längre ned, än komitén föreslagit, och motsvarande förlängning af tunneln. Dessa uppdämningars betydelse för farledens ordnande vore enligt styrelsens mening sådan, att möjlighet för dem borde i öfverenskommelsen beredas. Det ville också synas, som om bolagets fördelar genom byte, på sätt här vore i fråga, af land och vatten vore så stora, att kronan kunde fordra något mera afseende å kanalintresset, än i förslaget iakttagits. Med afseende å Önan, som delvis toges i anspråk för kanalens ombyggnad enligt Laurells förslag, borde kronan inrymmas rätt att omedelbarligen inlösa Önans verk åtminstone till den del, äfvensom att vidtaga de rubbningar i öfrigt vid Önan, som erfordrades för meranämnda kanalplan. I öfverenskommelsen lemnades icke utväg för tillvaratagande af kronans andel i en genom Venerns reglering uppkommande tillökning i vattenkraften vid Trollhättan. Man hade i förslaget lagt jämförelsevis större vikt på gemensamma anordningar för kraftens uttagande än på förvärfvande af eganderätt för kronan till mark på samma ställe, der kronan egde vattenrätt, nöjande sig i stället med nyttjanderätt, till och med der kronan skulle blifva den större delegaren. Styrelsen ansåge markförvärfvet böra sättas främst, så att kronan framdeles kunde oberoende af annan förfoga öfver sin vattenrätt och dess eventuella tillökning, samt att sålunda, derest icke kronan och bolaget skulle kunna på annat sätt erhålla hvar sitt för anläggningar lämpliga område, kronan borde tillförsäkras eganderätt till här ifrågasvarande anläggning med dertill hörande, angränsande område, helst det ville synas, som om icke tillräckliga garantier vore ställda eller ens kunde ställas för en för all framtid oqvald nyttjanderätt å kronans sida till tunnelanläggningen. På grund af sålunda anförda med flera af styrelsen anmärkta omständigheter ansåge styrelsen förslaget böra underkastas

åtskilliga modifikationer, derom underhandlingar syntes kunna ega rum på de af komitén föreslagna grunder, hvilka styrelsen i hufvudsak ansåge lämpliga.

Både Laurell och väg- och vattenbyggnadsstyrelsen hade derjemte uti de afgifna yttrandena hvar för sig angifvit en utväg till frågans lösning, båda afseende anordnande af särskilda kraftuttagningsanläggningar för kronan och bolaget, men skiljande sig från hvarandra derutinnan, att Laurell ifrågasatt byggandet af två jemnlöpande tunnlar, uppdragande hvardera sin del af vattenmängden, men styrelsen deremot utförandet af två anläggningar, belägna så, att medelst hvardera kunde uttagas hela vattenmängden, men blott ungefär halfva fallhöjden.

Kongl. Maj:ts befallningshafvande i Elfsborgs län hade härefter den 28 april 1900 afgifvit utlåtande, dervid Kongl. Maj:ts befallningshafvande, som i ärendet inhemtat yttrande från trafikchefen ingenjören C. J. Magnell såsom sakkunnig person, för egen del väsentligen anført: Den i viss mån för saken grundläggande frågan om storleken af den vattenmassa, som vid lågvattenstånd passerade fallen vid Trollhättan, befunde sig ännu i det läge af ovisshet, att vederbörande grundat sina beräkningar på blotta antagandet om en viss minimivattentillgång utan att några direkta mätningar af lågvattenmängden egt rum. Kronans dispositionsrätt öfver vattnet vore beroende icke allenast af rättstvisterna mellan kronan och bolaget, utan äfven af en ännu anhängig rättegång mot en annan verksegare, som gjort gällande anspråk på vattenrätt vid östra elfstranden. För den händelse kronan skulle föränlåtas att för ombyggande af Trollhätte kanal inlösa det nuvarande kanalverket med dess tillhörigheter och således erhålla eganderätt till östra stranden, saknades all utredning, huruvida icke kronan skulle kunna der på egen grund utan skada för kanalintresset, men på lämpligare sätt och med mindre kostnad än på vestra elfstranden utföra de för kraftuttagningen erforderliga anordningar. Ett brådstörtadt vidtagande i detta sakens dåvarande outredda och obestämbara läge af anläggningar, sådana som här afsåges, syntes desto mindre vara att förorda, som frågan för kronan ingalunda syntes vara af brådskande beskaffenhet. Dessutom kunde med all sannolikhet förutses, att den tidpunkt, då erforderlig klarhet i afseende å förhållandena vid Trollhättan kunde ernås, icke vore aflägsen. Sålunda syntes det vigtiga spörsmålet om minimivattentillgången, sedan under år 1899 omfattande och noggranna undersökningar af trafikchefen Magnell företagits, snart nog kunna genom dessa undersökningars kontrollerande vinna sin lösning. Om, innan samtliga rättegångar blifvit bragta till slut och

innan frågan om vattentillgången blifvit genom definitiv undersökning afgjord, tillstånd skulle begäras till afledning å vestra stranden af så stor vattenmängd, som enligt förslaget vore i fråga, komme ansökningen derom antagligen att göras hvilande i afbidan på den nämnda undersökningen och afgörandet af tvisten, huruvida verksegare å östra stranden der egde strandegarerätt. Derest detta senare skulle vara förhållandet, måste kronan och bolaget för anläggningen vara hänvisade till begagnande allenast af det vatten, som utefter vestra stranden framrunne i Nolströmmen, dervid, på sätt Magnells utredning gäfvit vid handen, vattentillgången, om, såsom komitén antagit, lägsta vattenmängden i elfven utgjorde allenast 250 kubikmeter i sekunden, icke skulle förslå till den för anläggningen lägst beräknade qvantitet af 125 kubikmeter i sekunden, och detta äfven om den i Nolströmmen framgående kungsådran finge helt och hållet afstängas. I allt fall syntes förslaget om anläggningen å vestra stranden böra hvila i afbidan på nöjaktig utredning, huruvida det icke vore för kronan förmånligare att söka förvärfva eganderätt till östra stranden för att der vidtaga erforderliga anordningar för kraftuttagningen. Om den mellan kronan och Nya Trollhätte kanalbolag anhängiga tvist utfölle till kronans förmån, skulle härigenom en uppgörelse om inlösen af kanalverket åt kronan i och för kanalens ombyggnad betydligt underlättas, i det bolaget, hvars årliga inkomst af kanalverket i sådant fall inskränktes till 150,000 kronor, sedermera saknade allt ekonomiskt intresse att behålla verket, derest därför erbjödes en löseskilling, hvars kapitalvärde efter någon låg räntefot motsvarade nämnda belopp. Då nu med hänsyn till kanalförslagets stora vikt för det allmänna finge antagas, att åtgärderna derför komme att bedrifvas med all den skyndsamhet, som omständigheterna medgäfvit, syntes det under nyss omförmälda förhållanden sannolikt, att kronan inom en icke aflägsen tid kunde fritt förfoga öfver den östra elfstranden. Enligt ett af Magnell uppgjort, utlåtandet vidfogadt förslag kunde anordningarna för kraftuttagningen utan intrång på kanalintresset förläggas till östra stranden, hvarmed skulle följa betydande fördelar för kronan, i hvilket afseende kunde framhållas anseelig besparing i anläggningskostnaden, befrielse för kronan att för erhållande af utrymme å vestra stranden afstå vattenkraft till ett värde af flere millioner kronor, erhållande för kraftstationer af rymliga lätt planerade och välbelägna områden i stället för det i förslaget för kronans kraftstation afsedda, hvilket vore otillräckligt och för aptering otjenligt, möjlighet till fallhöjdens bättre tillgodogörande samt slutligen och framför

allt förmånen för kronan att ensam förfoga öfver de anläggningar, som komme att göras å östra stranden, under det kronan deremot i afseende på det vatten och det område, som toges i anspråk för anläggningarna å vestra stranden, skulle erhålla endast andelsrätt. För den händelse, det, oaktadt hvad sålunda framhållits, skulle anses lämpligast, att kraftuttagningen egde rum på vestra stranden, komme förhållandena utan tvifvel att gestalta sig så, att dervid komme att tillämpas det alternativa förslag, enligt hvilket kronan förutsattes vara egare till den vattenkraft, som för ändamålet toges i anspråk. Det vore emellertid då att föredraga, att kronan, för erhållande af utrymme till förläggande af anordningarna för kraftuttagningen till denna strand beredde sig tillfälle dertill genom köp af stranden, som utan tillgång till vattenkraften skulle vara nästan värdelös och till hvars försäljning bolaget förr eller senare nog skulle finnas benäget. Kongl. Maj:ts befallningshafvande, som sålunda icke kunde gilla den för den föreslagna uppgörelsen grundläggande uppfattning, att kronan borde för nämnda ändamål göra byte mellan vatten och land, funne sig än mindre tilltalad af det sätt, hvarpå denna grundtanke enligt förslaget skulle bringas till utförande. Sålunda gäfve det föregifna bytet, hvilket i sjelfva verket afsåge ett slags bolagsförhållande med rätt egendomliga och i vissa delar invecklade vilkor, dess mera anledning till farhåga för framtida osäkerhet och förvecklingar, som af aftalets utsträckning till all framtid följde ovisshet om hvem som framdeles kunde komma att med kronan deltaga i företaget. De kraftaktiebolaget i förslaget tillförsäkrade förmåner syntes vara alltför stora. Bolagets vattenlott enligt alternativ A, af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen beräknad till minst 14,000 effektiva hästkrafter, kunde anses ega ett kapitalvärde af flere millioner kronor. I afseende på Önan framginge af Magnells åberopade utlåtande, hurusom med nu befintliga anordningar derstädes skulle kunna vid medelvattenstånd intagas en vattenmängd, motsvarande vid användning af tillgänglig fallhöjd en naturkraft af öfver 20,000 hästkrafter. Bolaget disponerade väl på grund af dess fångesmäns skatteköp af några å Önan belägna qvarnar för närvarande hela denna egendom och förbrukade för sina der anlagda verk vatten till 1,000 effektiva elektriska hästkrafter, men erinrade Kongl. Maj:ts befallningshafvande, att bolaget blifvit af kronan instämmt med påstående att till kronan afträda så stor del af Önan, som icke kunde anses hafva varit till utmål för qvarnarne behöfligt, samt att med sina der belägna verk vidtaga sådan ändring, att till deras drifvande icke begagnades större vattenkraft, än som erfordrats för qvarnarne. Ehuru omfattningen af den ökade rätt, som nu skulle

tillerkännas bolaget, icke kunde med säkerhet bedömas, kunde det dock icke vara tvifvel underkastadt, att den i allt fall högst betydande utsträckning af rätten till bruk af vattnet och den försäkring om fortfarande dispositionsrätt öfver Önans hela område, som förslaget skulle medföra, innefattade förmåner, som för bolaget måste ega ett synnerligen stort ekonomiskt värde. När nu emellertid enligt förslaget ställes i utsigt framtida behof för kronan att inlösa Önan, syntes den ifrågasatta åtgärden att sålunda i hög grad öka bolagets med besittningen af denna lägenhet förbundna rättigheter desto mindre vara med behörigt aktgifvande på kronans fördel förenlig, som deraf utan tvifvel skulle följa, att statens uppostringar för den eventuella inlösningen af Önan komme att ansenligt förstöras. Enligt Kongl. Maj:ts befallningshafvandes mening borde sålunda i sammanhang med den ifrågavarande uppgörelsen någon utsträckning icke medgifvas i de rättigheter, som enligt lag nu tillkomme bolaget vid Önan. På grund af hvad sålunda och i öfrigt anförts, hade Kongl. Maj:ts befallningshafvande hemställt, att den gjorda framställningen icke måtte till vidare åtgärd föranleda.

Kammarkollegium, som härefter den 21 mars 1901 afgifvit utlåtande, hade dervid anförts.

För den händelse det af trafikchefen ingenjören Magnell, på uppdrag af Kongl. Maj:ts befallningshafvande, uppgjorda förslag till anordningar af en fullständig vattenkraftuttagning på östra stranden vid Trollhättan skulle efter sakkunniges pröfning befinnas tillfredsställande och utförbart utan intrång å de för kanalens utvidgning och ombyggnad nödiga utrymmen, syntes en sådan lösning af frågan om vattenkraftens tillgodogörande så fullständigt upphäfva den förutsättning, från hvilken det af komitén uppgjorda förslag till kontrakt om vattenledning för kraftuttagning å vestra stranden utgått, att detta sistnämnda förslag icke vidare borde förtjena något afseende.

Derest åter den af komitén uttalade mening, att vattenkraftens ledning och uttagning borde förläggas å vestra stranden, fortfarande skulle anses riktig, syntes de af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen mot det uppgjorda kontraktsförslaget framställda anmärkningar i hvad de rörde tillgodoseende af kanalintressets fordringar kollegium förtjenta af synnerlig uppmärksamhet; hvarjemte kollegium frambållit angelägenheten deraf, att kronan vid den ifrågaställda uppgörelsen tillförsäkrades eganderätt till all den bolaget tillhöriga mark, som kunde i uppgörelsen afses till tunnelanläggning eller andra för kraftuttagningen gemensamma anordningar, samt vidare och i anslutning till hvad Kongl. Maj:ts befallningshafvande derom andragit såsom sin mening uttalat,

att, då fastställande af komiténs förslag, i hvad det bestämde om bolagets rätt till land och vatten vid Önan, skulle komma att innebära en förlikning mellan parterna med eftergift å kronans sida af förmåner, hvilkas omfattning nu icke läte sig bestämmas, men hvilka möjligen kunde vara, såsom Kongl. Maj:ts befallningshafvande antagit, högst betydande, hithörande bestämmelse i kontraktsförslaget borde ur uppgörelsen uteslutas.

På grund häraf och då de af myndigheterna vid berörda kontraktsförslag i öfrigt gjorda erinringar kunde vara af beskaffenhet att böra i ett eller annat hänseende föranleda till ändring i förslaget, hemställde kollegium, att Kongl. Maj:t täcktes åt komitén uppdraga att taga den väckta frågan i hela dess vidd i förnyadt öfvervägande samt till Kongl. Maj:t inkomma med det förslag, hvartill omständigheterna kunde anses föranleda.

Sedan, med anledning af de mot komiténs förslag sålunda framställda erinringar, handlingarna i ärendet blifvit till komitén öfverlemnade för afgifvande af det förnyade yttrande och förslag, hvartill komitén kunde finna de gjorda erinringarne föranleda, hade komitén med af bolagsstyrelsens yttrande och åtskilliga andra bilagor åtföljdt utlåtande den 27 december nästlidna år öfverlemnadt nytt förslag till öfverenskommelse mellan kronan och bolaget.

Komiténs nu framlagda förslag, hvilket i aftryck bifogats statsrådsprotokollet, innehölle hufvudsakligen följande bestämmelser, nemligen: *att* under *förutsättning* af vederbörande domstols medgifvande — som kontrahenterne gemensamt skulle söka utverka (§ 1) — för tillgodogörande af ifrågavarande vattenkraft skulle utföras två särskilda anläggningar vid Trollhättan å vestra stranden af Göta elf, en för bolaget i väsentlig öfverensstämmelse med någotdera af två alternativa, af ingenjören J. Gust. Richert uppgjorda förslag, n:is IV och V, som funnes å bilagda ritningar upptagna, och en för kronan i hufvudsaklig öfverensstämmelse med ett af Richert i afgifvet utlåtande den 15 november 1901 närmare utveckladt förslag, hvardera beräknad för hela den disponibla vattentillgången, men endast omkring halfva fallhöjden; *att* bolagets anläggning, som skulle tillgodogöra den öfre fallhöjden, och som vore afsedd för högst 250 kubikmeter vatten i sekunden, skulle omfatta en reglerings- och intagsdamm ofvanför fallen mellan vestra elfstranden och Malgön, en genom berget å vestra elfstranden sprängd tunnel från vattenintaget till stranden i närheten af Kung Oscars bro och en kraftstation, förlagd alternativt vid tunnelns nedre (alternativ IV) eller öfre

(alternativ V) del; *att* återigen kronans anläggning, som skulle tillgodogöra den nedre fallhöjden, afsedd att åstadkommas medelst en dambyggnad tvärs öfver Flottbergsströmmen, hvilken dambyggnad skulle tjena äfven till kanaldam, förutsatte såsom anordningar nämnda dambyggnad äfvensom en afloppstunnel till den nedre vattenytan och en kraftstation, förlagd omedelbart ofvanför kanaldammen; *att* bolaget skulle bygga, bekosta och vidmakthålla sin anläggning allt under den kontroll och med den påföljd för underlåtenhet att ställa sig gifna föreskrifter till efterrättelse, som af Kongl. Maj:t närmare bestämdes, hvarjeme bolaget skulle ensamt vidkännas kostnaderna för alla af bolagets anläggning betingade och af laga synedom fastställda anordningar till tryggande af andra vattenverksegares rätt, äfvensom betala alla i följd af anläggningen till tredje man utgående ersättningar (§ 2); *att* kronan å sin sida skulle bekosta sin anläggning, som hon egde utföra, när hon så för godt funne; *att* emellertid bolaget skulle till kronan för uppförande af dambyggnad och kraftstation med mera, utan ersättning och med full eganderätt samt — med undantag för en viss uppgifven servitutsinteckning — gravationsfritt genast öfverlåta den å bilagd planritning angifna mark, sträckande sig 400 meter nedanför och 300 meter ofvanför den projekterade kanaldammens midtlinie samt med en största bredd af omkring 200 meter (§ 3); *att* bolaget förbunde sig att utan ersättning tåla den uppdämning, som å bolagets mark kunde uppstå i följd af kronans vattenkraftanläggning (§ 4); *att* bolaget jemväl vore förbundet att med andra vattenverksegare, hvilkas rätt af kronans anläggning till äfventyrs berördes, uppgöra om och bekosta godtgörelse för minskning i den dem tillkommande vattenkraft, så att hinder deraf icke måtte för kronans vattenverksanläggning möta (§ 5); *att*, i den mån sådant kunde ske utan hinder eller fara för egna anläggningar, kontrahenterna medgåfve hvarandra rätt till afgiftsfritt framförande af elektriska ledningar samt till anläggande eller användande af nödiga transportvägar, hvar å den andres intill Trollhättefallen gränsande områden (§ 6); *att* bolaget tillförsäkrades rätt att för all framtid tillgodogöra sig den vattenmängd, som, på grund af blifvande laga synedom, finge vid hvarje tid genom dess tunnel framföras, dock endast för motordrift (§ 7); *att*, derest Trollhätte kanal framdeles komme att om- eller nybyggas, bolaget vore förpligtadt att tåla den minskning i vattentillgång, som för kanalens förseende med vatten befunnes vara behöflig (§ 9); *att* bolaget skulle till kronan betala en årlig afgift af 5 kronor för effektiv hästkraft på turbinaxel

(§ 10); att denna afgift skulle utgå med oförändradt belopp under 50 år, men, derest endera kontrahenten inom viss tid före utgången af nämnda period så påyrkade, för en följande period af 50 år bestämmas af gode män, och så vidare för hvarje 50-årsperiod (§ 11); att bolaget ålåge att inom 5 år från slutlig synedom hafva fullbordadt sin anläggning i enlighet med faststæld plan och beträffande kraftstationen i viss utsträckning, vid påföljd för underlåtenhet häraf, att kronan egde mot lösen, som skulle bestämmas af gode män, med full eganderätt öfvertaga all för anläggningen behöflig mark jemte hvad af arbetet då kunde vara fullbordadt (§ 12); att bolaget egde, under förbehåll af Kongl. Maj:ts samtycke, å annan person öfverlåta kontraktet, dock att om kronan, då tillstånd till öfverlåtelse söktes, hellre ville lösa sig till hela anläggningen, hon dertill skulle ega rätt, dervid lösesumman skulle bestämmas af gode män (§ 13); att samma lösningsrätt ock kunde göras gällande, derest bolaget försunnade att inom viss tid efter förfallodagen betala den årliga afgälden eller eljest bröte mot kontraktets väsentliga föreskrifter (§ 13); att kronans mot bolaget väckta talan om bättre rätt till mark och vatten vid egendomen Önan skulle nedläggas och rättegångskostnaderna qvittas samt bolaget berättigas att fortfarande och tills vidare innehafva det af bolaget vid Önan disponerade område, äfvensom att der använda så mycket vatten, som med derstädes befintliga damanordningar naturligen kunde intagas och nu beräknades motsvara en effekt af 3,000 turbinhästkrafter, *men att*, derest kronan framdeles skulle för kanaltrafiken eller annat ändamål genom dambyggnad vid Flottbergsströmmen eller annan nedanför Önan belägen plats önska åstadkomma sådan höjning i vattenståndet, att fallhöjden vid Önan till men för turbinanläggningarna derstädes minskades, eller för dylikt ändamål önska disponera större eller mindre del af Önans nuvarande område, bolaget skulle, 2 år efter det kronan derå framställt anspråk, till henne afstå hela egendomen Önan med derå befintliga byggnader, mot det att bolaget för vattenkraften erhöle vederlag genom befrielse från afgifts erläggande för 3,000 hästkrafter vid bolagets kraftstation vid vestra stranden af Trollhättan, och för byggnaderna, af hvilka endast de skulle afses, som funnes den dag, då kronan framstälde sitt anspråk, erhöle lösen efter gode mäns värdering (§ 14).

I sitt nu afgifna yttrande hade komitén andragit, bland annat: Hvad Kongl. Maj:ts befallningshafvande uttalat till förmån för vattenkraftanordningarnas förläggande å östra elfstranden hade icke rubbat den af komitén i dess förra utlåtande framhållna uppfattning. Om icke något afseende behöfde fästas vid kanaltrafikens intressen, kunde det

väl vara lämpligare att förlägga vattenkraftanordningarna på den östra elfstranden, der nivåförhållandena medgäfvade vattnets framledande i en öppen kanal och der bergets beskaffenhet vore bättre än på den motsatta stranden. Då emellertid minst två, och ända till fyra kanaller med tillhörande slussar kunde erfordras, och då det ännu icke vore afgjort, huru och hvarest dessa borde anordnas, kunde det anses såsom högst olämpligt att sönderstycka strandområdet genom storartade och dyrbara vattenbyggnader, hvilka sedermera med säkerhet kunde antagas komma att försvåra eller rent af omöjliggöra en rationel lösning af den för landet ännu mera viktiga kanalfrågan. Då för öfrigt det af trafikchefen ingenjören Magnell uppgjorda, af Kongl. Maj:ts befallningshafvande återopade kanalförslag, såsom medförande omstörtning i många nu rådande förhållanden, blefve mycket svårt att bringa till utförande, och dessutom sannolikt skulle ställa sig dyrare än det af majoren Laurell uppgjorda, och då den besparing, som skulle kunna vinnas genom tunnelns ersättande med en öppen kanal, endast representerade en ganska ringa del af anläggningens totalkostnad, hölle komitén obetingadt före, med hänsyn särskildt till kanalfrågans framtida lösning, att den östra stranden borde reserveras för kanaltrafiken, den vestra för vattenkraftanläggningar. Med hänsyn till utgången af ofvan omförmälda rättegångar skulle numera endast det med alternativ A. i komiténs förra utlåtande betecknade förslag kunna komma att tillämpas samt det med alternativ B. betecknade vara att anse såsom förfallet. I anledning af de anmärkningar, som framstälts mot förslaget i hvad det afsåge tillgodogörande af vattenkraften i Trollbättefallen medelst för kronan och bolaget gemensamt vattenintag och gemensam tunnelbyggnad, hade komitén tagit i förnyadt öfvervägande frågan om lämpligaste sättet att lösa de svårigheter, som uppstode deraf, att ena parten endast egde vatten och andra parten endast strand. Under förutsättning, att det genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsens försorg utarbetade förslaget till ombyggnad af Trollbätte kanal med deraf föranledd dambyggnad öfver Flottbergsströmmen icke komme till utförande, vidhölle komitén, att förslaget om vattenkraftens tillgodogörande medelst en enda stor vattenkraftanläggning fortfarande vore ur teknisk och nationalekonomisk synpunkt den lämpligaste anordningen. Men enär bolaget icke ansåge sig kunna medgifva kronan eganderätt till de i detta förslag afsedda gemensamma vattenbyggnaderna, samt de anmärkningar, som af de hörda myndigheterna framstälts deremot, att kronan endast bekomme nyttjanderätt till desamma, icke syntes kunna undanrödjas, med mindre än att kronan

och bolaget erhöle hvardera sin vattenkraftanläggning, hade komitén ansett sig skyldig afgifva förslag till frågans lösning jemväl i sist angifna riktning.

Utöfver komiténs förut framställda förslag att tillgodogöra ifrågasvarande vattenkraft med en tunnel och hela den disponibla vattenmängden, uttagen vid två nära hvarandra liggande stationer, skulle densamma äfven kunna tillgodogöras genom två särskilda anläggningar, antingen sålunda, att genom två ungefär jemnlöpande tunnlar uttoges hela fallhöjden med delad vattenmängd (major Laurells förslag) eller ock så, att den öfre anläggningen skulle tillgodogöra hela den disponibla vattenmängden, men blott omkring halfva fallhöjden, och den nedre den återstående fallhöjden och hela den disponibla vattenmängden (väg- och vattenbyggnadsstyrelsen förslag).

Hvad anginge major Laurells förslag till vattenkraftens tillgodogörande meddelst gemensamma dambyggnader samt två (eller flera) bredvid hvarandra löpande tunnlar, sträckande sig från vattenintaget till särskilda kraftstationer vid fallens fot, kunde deremot anmärkas, att två tunnlar alltid blefve dyrare än en, äfven om den utsprängda bergmassan blefve densamma, samt att tryckförlusten ökades i afsevärd grad, hvarjemte det åsyftade ömsesidiga oberoendet icke vunnes, så länge båda (eller alla) anläggningarna i allt fall blefve beroende af en gemensam regleringsdam. Skulle dessutom den föreslagna kanal-dammen nödvändiggöras kraftstationernas förflyttning några hundra meter längre ned, med motsvarande förlängning af tunnlarne, så ökades derigenom såväl tryckförlusten som kostnaden så betydligt, att fördelen af fallens koncentring blefve skäligen obetydlig. Äfven kunde man hysa åtskilliga betänkligheter mot detta förslag med hänsyn till berggrundens dåliga beskaffenhet, såsom närmare framginge af en genom komiténs ledamot, geologen vid Sveriges geologiska undersökning F. Svenonius, på komiténs uppdrag verkställd okulär geologisk undersökning, för hvilken redogörelse lemnades i särskild, utlåtandet bifogad berättelse.

Under sådana förhållanden hade komitén med anslutning till väg- och vattenbyggnadsstyrelsens förslag kommit till den uppfattning, att problemet bäst och enklast kunde lösas genom fallhöjdens delning på två särskilda vattenkraftanläggningar, den ena för kronan, den andra för bolaget, till utförande af hvilka anläggningar ingenjören J. Gust. Richert på uppdrag af komitén utarbetat handlingarna bifogade förslag, upptagande för bolagets anläggning två alternativ (alternativ IV och V) allt efter som bolagets kraftstation skulle förläggas nedanför

eller ofvanför det öfre fallet. För bolagets anläggning uppskattades den effektiva fallhöjden enligt alternativ IV till 13,7 meter och enligt alternativ V till 13,5 meter och beräknades, under antagande, att 250 kubikmeter i sekunden framleddes genom tunneln, den här af alstrade naturkraften motsvara respektive 30,300 och 31,000 elektriska hästkrafter. För kronans anläggning med en beräknad effektiv fallhöjd af 15,1 meter och med en disponibel vattentillgång af 250 kubikmeter i sekunden blefve effekten 34,400 elektriska hästkrafter. Kostnaderna för anläggningarna, fullt utbyggda, hade beräknats, för bolagets enligt alternativ IV till 5,000,000 kronor och enligt alternativ V till 4,600,000 kronor, samt för kronans till 4,000,000 kronor, i hvilket sistnämnda belopp dock icke medtagits kostnaden för kanaldammens uppförande. På grundvalen af ofvan angifna anordningar för tillgodogörande af vattenkraften vid Trollhättan hade komitén sedermera efter förhandlingar med delegerade af bolagets styrelse uppgjort det nu framlagda förslaget till kontrakt mellan kronan och bolaget. Den allmänna förutsättning, på hvilken detta kontrakt vore byggt, vore den, att hvardera kontrahenten skulle sättas i tillfälle att utföra sin vattenkraftanläggning, hvar vid kronan till bolaget för all framtid öfverlemnade nyttjanderätten till för dess anläggning erforderligt vatten och bolaget till kronan afstode för dennas vattenkraftanläggning nödig mark samt i öfrigt undanröjde de hinder för anläggningens utförande, som förefunnes på grund af vare sig bolagets eller andra vattenverksegares rätt. Enligt komiténs uppfattning borde bolaget för den rätt till kronans vatten, som bolaget skulle bekomma, med hänsyn till de olika värdeförhållandena särskildt godtgöra kronan utöfver de rättigheter, som bolaget skulle till kronan afstå. Vid bestämmandet af den i sådant afseende föreslagna årliga afgäld hade komitén tagit hänsyn dels till omfattningen af de fördelar, som kronan erhöle genom möjligheten att utföra sin anläggning, dels ock dertill att kronan vid Trollhättan endast egde vattnet, men icke stranden, till följd hvaraf komitén ansett sig kunna stanna vid ett lägre belopp än beträffande de vattenfall, hvaröfver komitén i sådant afseende dittills haft tillfälle uttala sig. Hvad anginge egendomen Önan, hade komiténs derutinnan förut afgifna förslag icke afsett att innebära mera, än att bolaget tillförsäkrades den vattenkraft, som tillgodogjordes å vid anläggningarna nu installerade turbiner och dynamomaskiner, motsvarande enligt nu bifogadt intyg cirka 3,000 hästkrafter å turbinerna. Till förtydligande här af hade komitén emellertid föreslagit, att ifrågavarande bestämmelse måtte erhålla den lydelse, § 14 i det nu framlagda kontraktsförslaget utvisade. För ett bättre tillgodosende af kanalintresset, äfven-

som för möjliggörandet af den föreslagna uppdamnningen vid Flottbergsströmmen, hade komitén nu hemställt om skyldighet för bolaget att inom viss tid efter af kronan gjord anmälan afstå hela egendomen Önan till kronan utan annan ersättning än för derå vid tiden för anspråkets framställande befintliga byggnader samt befrielse från afgifts erläggande för 3,000 hästkrafter å turbinaxel vid bolagets kraftstation å vestra stranden. Då kronan, vare sig den ville använda vattenkraften för industrielt ändamål eller önskade att ny- eller ombygga kanalleden förbi Trollbåtten, i en icke allt för långt aflägsen framtid kunde behöfva taga ifrågavarande egendom eller del deraf i besittning, eller å dess vattenrätt förorsaka intrång, ansåge komitén redan häruti ligga tillräcklig grund för kronan att ingå den föreslagna förlikningen, äfven om denna icke, såsom här vore fallet, utgjorde ett led i den följd af öfverenskommelser, som förevarande kontraktsförslag innebure, dervid ock finge framhållas, att den förbindelse, som bolaget enligt kontraktsförslaget § 5 skulle åtaga sig att med vattenverksegare, hvilkas rätt af kronans anläggning till äfventyrs berördes, uppgöra om och bekosta godtgörelse för minskning i dem tillkommande vattenkraft, så att hinder deraf icke för kronans vattenverksanläggning mötte, gjorde förlikningen beträffande egendomen Önan på nu föreslagna vilkor synnerligen önskvärd.

Vid afgifvandet af detta komiténs yttrande hade bland dess ledamöter i vissa afseenden skiljaktiga åsichter varit rådande, i det geologen Svenonius och kaptenen Hj. Richert sammanstående ansett, att komitén bort föreslå Kongl. Maj:t att såsom ett ytterligare vilkor för uppgörelsen med kraftaktiebolaget fordra sådan ändring i bolagets bolagsordning, att icke aktiemajoriteten inom bolaget skulle kunna ligga utom riket. En sådan bestämmelse syntes vara af vigt, då det enligt reservanternas åsigt vore mycket sannolikt, att i en närmare eller fjernare framtid en icke ringa del af sydvästra Sveriges industri och måhända äfven samfärdsmedel skulle blifva i ganska väsentlig mån beroende af nu tillämnade kraftanläggning. Skulle man framdeles finna, att ett sådant försigtighetsmått icke erfordrades till skydd för landets egna industriella och öfriga intressen, vore det gifvetvis lätt att i detta hänseende lossa på arrendevilkoren. Geologen Svenonius ansåge derjemte, att kronan vid detta tillfälle borde förbehålla någon särskild förmån för de kommuner, inom hvilka den storartade kraftkällan funnes, så att dessa kommuner blefve i någon mån skyddade från allt för hårdt uppskörtande i fråga om någon del af deras blifvande kraftbehof, samt

ansåge därför, att komitén bort föreslå ett så lydande tillägg till kontraktsbestämmelserna:

»§ 15. Trollhättans och Gustaf Adolfs kommuner må ega att, efter i lämplig tid skedd anmälan och sedan minst 11,000 hästkrafter blifvit installerade, af bolaget arrendera ett kraftbelopp intill en femtandedel ($\frac{1}{15}$) af den installerade kraften mot ett arrendepris, som i görligaste mån beräknas efter verkliga produktionskostnaden.»

Uti det af bolagsstyrelsen öfver förslaget afgifna yttrande hade styrelsen förklarat bolaget icke kunna förbinda sig att betala den af komitén föreslagna årliga afgift af fem kronor per effektiv hästkraft, utan påyrkat dess nedsättande till fyra kronor, men i öfrigt funnit kontraktsförslagets villkor och bestämmelser antagliga, dock med erinran, beträffande § 9, att den här föreslagna bestämmelsen — i fråga om bolagets skyldighet att tåla minskning i vattentillgången i händelse af kanalens framtida om- eller nybyggnad — antoges endast afse sådan minskning i vattentillgången, som för kanalens förseende med vatten för *kanaltrafiken* befunnes vara behöflig, och, i afseende å § 13, att den här inrymda föreskrift — angående kronans lösningsrätt till bolagets anläggning vid fråga om kontraktets öfverlåtande — icke finge anses innebära, att den blotta omständigheten, att bolaget sökte tillstånd till öfverlåtelse af kontraktet, skulle för kronan medföra lösningsrätt till bolagets anläggning, utan att bolaget kunde förbehålla sig att, derest samtycke till öfverlåtelsen icke erhöles, fortfarande sjelf få behålla anläggningen.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen hade uti den 9 sistlidne januari afgifvet utlåtande anfört, bland annat, följande: Den i styrelsens förra utlåtande uttalade åsigt, att östra stranden vid Trollhättan i stort sedt borde reserveras för farleden, hvilken åsigt grundats på utredningar vid styrelsens egna rekognosceringar och majoren Laurells fullständiga undersökningar, hade så mycket mindre rubbats af hvad Kongl. Maj:ts befallningshafvandes sakkunnige, ingenjören Magnell anfört, som ett vattenverk vid Hojuns varp, på sätt han antydt, antagligen skulle synnerligen försvåra sjötrafik med tunga fartyg till och från den sluss, som för nämnda plats upptagits i såväl bemålde sakkunniges utkast som majoren Laurells af styrelsen gillade förslag till ny farled vid Trollhättan. De af komitén nu föreslagna anordningar slöte sig i tekniskt hänseende så nära som möjligt till hvad styrelsen i sitt förra utlåtande angifvit såsom önskligt, hvarigenom således skulle vinnas hvad styrelsen då ansett och fortfarande ansåge böra sättas främst, nemligen beredande af möjlighet för kronan att oberoende af annan förfoga öfver sin vattenrätt och dess

genom Veners ifrågasatta reglering motsedda tillökning, för hvilket ändamål vid öfre fallet skulle kunna användas Gullön och Toppöarne, eventuelt Önan — derest ej kronan genom inlösen blifvit egare af den för bolaget afsedda anläggningen — och vid nedre fallet det för kronan bestämda området lemnade erforderligt utrymme. Beträffande det för farleden, ombyggd efter det nu uppgjorda kanalförslaget, erforderliga området af Önan, ginge komiténs nu förevarande förslag väl ej så långt, som styrelsen i sitt förra utlåtande ansett önskligt, men förslaget härutinnan syntes dock antagligt. Det kunde emellertid förutsättas, att kronan kunde hafva inlost bolagets vattenverk, innan å Önan behöfde, göras något som helst intrång, och i sådant fall saknades tillämpning för den enligt § 14 i kontraktsförslaget föreskrifna nedsättning i bolagets afgifter för vattenrättens nyttjande, hvadan en för sådant fall formulerad bestämmelse borde till förebyggande af framtida osäkerhet i kontraktet införas. I enahanda syfte borde det i § 12 af förslaget förekommande stadgande, att kronan, för den händelse bolaget ej inom viss tid hade fullbordat sin anläggning i der föreskrifven omfattning, egde mot lösen öfvertaga »all för anläggningen behöflig mark» i afseende å detta uttryck förtydligas derhän, att området angåfves med hänvisning till bilagd karta och till den storlek, att detsamma med omkring 200 meters bredd skulle börja omkring 150 meter ofvanför den i forshufvudet tillämnade dammen samt derifrån sträcka sig längs elfven omkring 200 meter nedanför Kung Oscars bro. För full tydlighets skull borde till slutet af § 7 momentet 1 — deri bolaget tillförsäkrades nyttjanderätt till allt det vatten, som finge genom dess tunnel framledas — läggas orden: »dock högst 250 kubikmeter vatten i sekunden». Under förutsättning, att bolagets åtaganden och skyldigheter enligt §§ 4, 5, 7, 9, 12, 13 och 14 i kontraktsförslaget kunde bibehålla sin effektivitet, äfven om bolagets rätt till större eller mindre delar öfverginge till annan, syntes de med frågan sammanhängande allmänna intressen vara i förslaget nöjaktigt tillgodosedda. Om det i hufvudsak vore likgiltigt, huru snart Trollhättans vattenkraft kunde komma att tillgodogöras, samt om största vigten låge på att bereda kronan möjligast billiga pris å landområde vid Trollhättan, sådant måhända kunde genom kontraktsförslagets förkastande frampressas. Enligt styrelsens mening vore emellertid tryggandet af vattenkraftens snara ändamålsenliga tillgodogörande en national-ekonomisk vinst, för kronan af vida högre betydelse än en jemkning i priset på därför erforderligt jordområde. Då komiténs senaste förslag i hufvudsak syntes på lämpligt sätt mot hvarandra afväga ömsesidiga fördelar och eftergifter samt i tekniskt hänseende syntes vara fullt

tillfredsställande, hade detsamma från styrelsens sida ej föranledt andra erinringar än de ofvan angifna.

Jemväl kammarkollegium hade den 6 nästlidne februari ånyo i ärendet sig utlåtut och dervid anført, att kollegium, då af hvad i ärendet numera förekommit syntes framgå, att utväg för ett mera skyndsamt tillgodogörande af vattenkraften i Trollhätte strömmar icke kunde annorledes än genom en öfverenskommelse mellan kronan och bolaget beredas, icke kunde annat än gilla komiténs förevarande förslag i dess allmänna syfte; att beträffande förslaget hufvudgrunder, kollegium funnit sina vid det förra förslaget framställda erinringar om behörigt iakttagande af kanalintressets fordringar och om angelägenheten deraf, att kronan med hänsyn till anstalterna för dess vattenkraftuttagning ställes oberoende af bolaget, vara i det nya förslaget till fullo beaktade; att kollegium sålunda jemväl ur dessa synpunkter funne detta förslag förtjent att vinna afseende; att kollegium visserligen, i betraktande af ännu rådande ovisshet om vidden och värdet af de lagliga rättigheter i land och vatten vid Önan, som af kronan skulle kunna göras gällande, fortfarande, likasom vid det förra förslaget härom uttalats, skulle ansett önskligt, att bestämmelser om förlikning af tvisten angående denna egendom kunnat ur den ifrågakända uppgörelsen uteslutas, men att, med afseende å hvad komitén nu andragit och då det nu framlagda förslaget i denna del väsentligen bättre än det förut framkomna syntes tillgodose kronans fördel, kollegium funne komiténs förevarande förslag jemväl härutinnan kunna vara antagligt; samt att kollegium i öfrigt för sin del icke funnit anledning till anmärkning mot förslaget i vidare mån, än att, beträffande detaljbestämmelserna i kontraktet, kollegium dels funne de af bolagsstyrelsen vid §§ 9 och 13 gjorda påminnelser vara befogade, dels jemväl anslöte sig till hvad väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i afseendet å §§ 7, 12 och 14 anmärkt, och dels slutligen — vid det förhållande, att stadgandena i §§ 4 och 14, med hvarandra sammanställda, syntes lemna rum för ovisshet, huruvida bolaget skulle vara pligtigt att utan ersättning tåla jemväl sådan uppdämning, som genom utförande af kronans vattenkraftanläggning uppkomme till men för bolagets turbinanläggningar å Önan, men sådant väl syntes böra vara meningen — hemstälde huruvida ej kontraktet härutinnan borde förtydligas.

Slutligen hade kraftaktiebolaget till Kongl. Maj:t inkommit med en skrift, deruti bolaget, ehuru vidhållande att ett pris af fem kronor för hästkraft vore mera än som kronan rättvisligen borde af bolaget

begära med fästadt afseende dels vid värdet af vattenfall i allmänhet, dels vid de särskilda omständigheter, hvarunder vattenkraften i Trollbätte strömmar åt kronan vindicerats och dels vid omöjligheten för kronan att utan eganderätt till strand vare sig sjelf utnyttja eller till annan än strandegare upplåta rätten till vattnet, nu likväl erbjudit sig att undanrödja den sista skiljaktigheten mellan komitén och bolaget genom att gå in på att betala en årlig afgäld af fem kronor för hästkraft, dock under följande vilkor, nemligen, att frågan erhöle sin slutliga lösning så tidigt, att bolaget redan under innevarande år kunde hinna erhålla laga syn enligt förslagskontraktets § 1, och att kontraktets bestämmelser i öfrigt icke utan bolagets särskilda medgifvande i sak ändrades.

Då departementschefen nu ginge att tillstyrka Kongl. Maj:t att för första gången för Riksdagen framlägga förslag angående tillgodogörandet af staten tillhörig vattenkraft, funne han sig icke kunna underlåta att framhålla denna frågas i flera hänseenden stora betydelse.

Det vore nemligen icke nog med att statskassan, genom att de ansenliga kapitaltillgångar, som låge uti statens obegagnade vattenfall, gjordes fruktbärande, kunde beredas en ganska afsevärd inkomst. Äfven ur nationalekonomisk och politisk synpunkt vore det af framstående vigt, att de i statens ego varande vattenfallen blefve tillgodogjorda. För främjandet af ett lands ekonomiska utveckling kunde väl öfver hufvud intet vara mera angeläget, än att de naturliga hjälpmedel, hvilka stode till förfogande, komme till behörig användning, och man behöfde endast tänka på, å ena sidan, det framstående rum bland sådana hjälpmedel, vattenkraften i de svenska elfvarne intoge och, å andra sidan, huru stor del af denna kraft ännu framrunne obrukad, för att inse, att ett missförhållande här förefunnes, som måste rättas. Nödvändigheten af att kraftiga åtgärder i detta syfte med snaraste vidtoges, framträdde med hvarje år allt starkare. Det storartade uppsving, landets industri och kommunikationsväsende under senaste årtiondena haft att uppvisa, hade, med hänsyn till den rådande bristen inom landet på lämpligt bränslemateriel för alstrande af den för nämnda grenar af ekonomisk verksamhet erforderliga drifkraft, nödvändiggjort en alltjemt ökad import af stenkol och derigenom jemväl klargjort, i huru hög grad vi för närvarande vore för fyllandet af vårt bränslebehof beroende af utlandet. Olägenheterna och, i händelse af krig, faran såväl i ekonomiskt hänseende som ur försvarssynpunkt af ett sådant beroende hade icke heller lemnats obeaktade, utan hade uppmärksamheten allt lifligare rigtats på angelägenheten af ett bättre tillvaratagande af de

inom landet befintliga källor för åstadkommande af drifkraft, som våra torfmossar och vattenfall erbjöde. Att staten under sådana förhållanden borde på allt sätt söka medverka till en lycklig lösning af såväl torffrågan som vattenfrågan vore uppenbart och hade, hvad den förra anginge, jemväl af statsmakterna till fullo erkänts genom statsmedels anvisande för åtgärder i syfte att främja lösningen af frågan angående lämpligaste sättet att tillgodogöra den i landets torfmossar befintliga bränsletillgång. Statens ingripande till förmån för vattenfrågan vore för visso af icke mindre vigt och borde vara så mycket lättare att utverka, som statens uppgift i detta hänseende inskränkte sig till att staten borde ställa den staten tillhöriga vattenkraft, som icke för dess egna ändamål funnes behöflig, till den enskilda företagsamhetens förfogande emot godtgörelse och staten alltså, på samma gång den gagnade det allmänna, beredde sig sjelf en ekonomisk fördel. För att båda dessa ändamål skulle kunna på bästa sätt samtidigt främjas vore emellertid angeläget, att den godtgörelse, staten för sådan kraft betingade sig, och de vilkor i öfrigt, staten härvid uppstälde, afmättes så, att staten å ena sidan icke oskäligt betungade de företag, som ville begagna kraften, men å andra sidan icke heller gjorde sådana eftergifter, att en skadlig konkurrens mellan afnämare af staten tillhörig kraft och industriidkare, hvilka vore hänvisade till i enskild ego varande vattenfall, derigenom främjades.

Huru viktigt det vore att staten snarast möjligt praktiskt ådagalade sin benägenhet att uti förevarande afseende fylla sin uppgift och lemnade industrien det stöd, som måste ligga uti vissheten om att statens medverkan för vattenfrågans lösning kunde påräknas, behöfde knappast särskildt påpekas.

Med hänsyn till nu angifna allmänna synpunkter och i betraktande deraf att, såsom allmänt känt vore, Trollhättefallen representerade en af de mest betydande och dertill bäst belägna vattenkraftkällor inom landet, vore det påtagligt att, enligt departementschefens uppfattning, staten hade stort intresse af att dessa vattenfall så snart ske kunde blefve tillgodogjorda.

Huru detta lämpligast skulle ske, vore naturligen icke lätt att afgöra. I hvarje fall, då fråga vore om så betydande krafttillgångar, som de nu ifrågavarande, måste ett sådant afgörande blifva förenadt med vissa svårigheter, och i afseende å vattenkraften vid Trollhättan vore dessa svårigheter af lätt insedda skäl ovanligt stora. Man hade nemligen här att taga hänsyn icke allenast dertill, att vattnet och stränderna tillhörde olika egare, utan äfven till den för samfärdseln

ytterst viktiga Trollhätte kanalleds intressen. Vidare och då man vid planläggandet af anordningar för tillgodogörandet af vattenkraft borde tillse, att dessa vidtoges på sådant sätt, att de medgäfvé ett så fullständigt utnyttjande som möjligt af hela den kraft, hvilken kunde blifva för ändamålet tillgänglig, samt hvad Trollhättefallen anginge en eventuel reglering i framtiden af vattenståndet i Venern kunde antagas komma att medföra en väsentlig ökning af den för kraftanläggningar nu disponibla vattenmängden, måste vid den föreliggande frågans bedömande äfven härvid fästas behörigt afseende.

En af de första frågor, som, då man ginge att mot hvarandra väga de olika möjligheterna att exploitera ett vattenfall, framstälde sig, vore såsom komitén jemväl framhållit, den, huruvida kraften lämpligast borde uttagas vid en stor eller flera smärre stationer. De allmängiltiga skäl, hvilka af komitén anförts för en enda anläggning, syntes särdeles öfvertygande och af samma skäl måste naturligen, om det af andra orsaker funnes behöfligt att fördela kraften på flera anläggningar, ett mindre antal vara att föredraga framför ett större.

Departementschefen öfvergår härefter till granskningen af de särskilda förslag till nu förevarande frågas lösning, för hvilka han här ofvan redogjort. Bland dessa förslag kunde det af majoren Gagner och yrkesinspektören Uhr under ledning af landshöfdingen Lothigius år 1894 uppgjorda numera lemnas helt och hållet ur räkningen, då detta förslag, utom det att detsammans utförande af sakkunniga ansetts förenadt med stora svårigheter och oberäkneliga kostnader, blifvit uppgjort under helt andra förutsättningar i afseende å omfånget af kronans vattenrätt, än man nu hade att räkna med, och därför åsyftade endast ett partielt tillgodogörande af hela vattenkraften. Att emellertid på något annat sätt, än berörda förslag antydde, kraften skulle kunna med begagnande endast af de kronan tillhöriga öar i elfven lättare och fullständigare uttagas, hade icke ens antydts och kunde för visso anses ogörligt.

Derest det åsyftade målet skulle kunna nöjaktigt uppnås, vore man därför med nödvändighet hänvisad till elfstränderna.

Med hänsyn till den förut påpekade önskvärdheten af att kraften icke splittrades på flera anläggningar än som vore oundgängligen nödigt, ansåge departementschefen helt naturligt att åtminstone hufvudmassan af det för kraftanläggningar tillgängliga vattnet borde vid endera stranden uttagas.

Valet mellan den östra och den vestra stranden erbjöde icke synnerliga svårigheter. Lika gifvet som den östra varit att föredraga,

om hänsyn ej behöft tagas till kanalintresset, lika gifvet måste under nu rådande förhållanden den vestra lemnas företräde. Redan en blick på kartan syntes vara tillräcklig för att ådagalägga, att stora olägenheter såväl för kanaleden som för blifvande kraftstationer och industriella anläggningar skulle kunna förväntas komma att i framtiden uppstå, om det begränsade och vid en utvidgning af kanalen, sådan den redan påtänkts, till stor del behöfliga utrymmet å östra stranden nu toges i anspråk för kraftuttagning i större skala, och vid besök, som departementschefen, i syfte att bilda sig en säkrare uppfattning i ämnet, på platsen aflagt, hade han blifvit ytterligare stärkt uti denna sin åsigt. I likhet med såväl komitén som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och efter samråd med chefen för civildepartementet kunde han därför icke heller annat än bestämdt tillstyrka, att östra stranden i stort sedt reserverades för kanalens behof. Att en eller annan mindre kraftstation kunde dit förläggas utan att intrång derigenom behöfde göras å kanalledens intressen funne han väl antagligt, men ausåge i allt fall icke tillrådligt att ens sådana anläggningar der göras, innan kanalfrågan blifvit definitivt löst.

Liksom flertalet sakkunnige vore han alltså af den åsigt, att frågan fullt ändamålsenligt kunde lösas endast genom att hufvudkraften uttages på vestra stranden. Härför erfordrades emellertid ovilkorligen en uppgörelse mellan staten såsom egare af vattnet och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag såsom egare af stranden. En dylik uppgörelse kunde tänkas ske under flera olika former, nemligen antingen så, att staten förvärfvade eganderätten till stranden, eller så, att staten till bolaget afyttrade vattenrätten eller slutligen, på sätt vattenfallskomitén föreslagit, så, att öfverenskommelse rörande vattenkraftens uttagande mellan staten och bolaget träffades.

Hvad det första af dessa alternativ beträffade, vore att märka, att något erbjudande från bolagets sida att till staten försälja stranden icke gjorts, och att då, enligt af bolaget sjelft lemnad, uti handlingarna i ärendet förekommande uppgift, bolaget vid inköpet af stranden, med hvilken då antagits följa vattenrätt, uppskattat densamma till 2,230,000 kronor, minsta sannolikhet icke förefunnes för att bolaget, så länge det såge någon som helst utsigt att kunua genom åtkommande af dispositionsrätt till vatten göra det sålunda nedlagda kapitalet fruktbarande, skulle godvilligt underkasta sig den betydande förlust en försäljning ensamt af den så dyrköpta stranden ovilkorligen måste medföra. Visserligen vore det, såsom Kongl. Maj:ts befallningshafvande antydt, ganska antagligt att, om staten nu stälde sig helt och hållet afvisande mot

bolaget, detta förr eller senare komme uti sådan ställning, att det funne sig nödgadt till staten afyttra stranden, men, äfven om, såsom Kongl. Maj:ts befallningshafvande syntes anse, det för staten vore skäligen likgiltigt, när vattenkraften i Trollhättefallen blefve tillgodogjord, skulle departementschefen för visso icke ansett sig kunna tillstyrka ett dylikt tillvägagående från statens sida, med mindre det visat sig alldeles omöjligt att på skäliga vilkor med bolaget träffa öfverenskommelse.

Det andra alternativet, eller att staten skulle till bolaget försälja sin vattenrätt, ansåge departementschefen under inga förhållanden kunna komma i fråga.

Återstode alltså det tredje, nemligen en öfverenskommelse mellan staten och bolaget rörande vattenkraftens tillgodogörande. Att för ett aftal i sådant syfte några oöfverstigliga svårigheter icke kunde möta vore sjelfklart, då båda parterna måste vara lika intresserade af frågans snara lösning. De underhandlingar, hvilka af vattenfallskomitén å kronans vägnar, förts med bolaget, hade äfven resulterat uti de två särskilda, på väsentligt olika principer grundade, men hvar för sig mycket beaktansvärda kontraktförslag, för hvilkas innehåll här ofvan redogjorts.

Af dessa båda förslag ansåge departementschefen emellertid i likhet med såväl väg- och vattenbyggnadsstyrelsen som kammarkollegium det senast framkomna från statens sida sedt vara att obetingadt föredraga framför det uppgjorda. Visserligen innebure det senaste förslaget en delning af vattenkraften på två anläggningar i stället för endast en enligt det första förslaget, men för en sådan delning finnes i detta fall synnerligen goda skäl.

För att, i händelse en för staten och bolaget gemensam anläggning i anslutning till komiténs första förslag komme till utförande, staten skulle erhålla fullt nöjaktig trygghet för framtiden, borde nemligen åt staten beredas eganderätt till all den uti anläggningen ingående eller af densamma berörda mark; och då det nu visat sig för bolaget omöjligt att afstå från sin eganderätt i detta hänseende — hvilket för öfrigt, då bolagets utsigter att kunna anskaffa för anläggningen erforderliga medel naturligen skulle derigenom väsentligt minskas, syntes lätt förklarligt — samt genom fallens uppdelande i enlighet med komiténs senare förslag på två, af hvarandra helt och hållet oberoende anläggningar, af hvilka staten skulle komma att ega den ena och bolaget den andra, de båda kontrahenternas inbördes ställning skulle blifva på ett

fullt betryggande sätt ordnad, syntes departementschefen häruti ligga ett mäktigt talande skäl för att detta förslag i princip antoges.

Emot frågans lösning på detta sätt hade emellertid invändningar från sakkunnigt håll icke sakuats. Uti en till departementschefen afgifven promemoria i ämnet hade nemligen majoren Laurell erinrat hufvudsakligen, dels att den föreslagna delningen af fallhöjden vore tekniskt och ekonomiskt ofördelaktig, emedan turbiner och generatorer derigenom skulle erhålla mindre omloppshastighet och följaktligen större dimensioner, dels att den mellan de båda kraftstationerna bildade basängen vore allt för liten för att kunna på ett tillfredsställande sätt utjemna vattenförbrukningens variationer, hvilket åter skulle medföra för turbindriften ofördelaktiga tryckförändringar, dels ock att efter uppgörelsen vid fallets öfre del ingen annan plats skulle finnas reserverad för användning af den utöfver 250 kubikmeter tillgängliga vattenmängden än holmarne i strömmen och den mellan strömmen och den blifvande segelleden liggande strandremsan, hvilka platser vore för sådana anläggningar jemförelsevis otjenliga; och hade Laurell till förekommande af dessa olägenheter föreslagit utförande af två skilda tunnlar och kraftstationer, hvardera tillgodogörande hela fallhöjden, hvarjemte möjlighet borde beredas att för tillgodogörande af den tillökning i vattenmängd, som kunde förväntas uppkomma genom Venerns reglering, anlägga ytterligare en tunnel med tillhörande kraftstation. Samtliga dessa kraftstationer skulle förläggas vid den nedre lugnvattenytan, omkring 1,600 meter från tunnelinloppen.

Af denna Laurells promemoria hade departementschefen ansett sig böra lemna förslagsställaren, ingenjören Richert tillfälle att taga del; och hade jemväl Richert ingifvit en promemoria i ämnet, deruti han till bemötande af Laurells invändningar hufvudsakligen anförde: att Laurell utginge från den förutsättning att en ökning i fallhöjden ovilkorligen skulle medföra en minskning af kostnaden för kraftstationen, för hästkraft räknadt; att detta dock vore riktigt endast under förutsättning, att fallhöjden icke vore tillräcklig för att turbinen skulle få den omloppshastighet, som med afseende å generatorns storlek vore den lämpligaste; att enligt det första af Richert upprättade förslaget med gemensam tunnel för kronan och bolaget samt två nedanför fallen belägna kraftstationer hvarfantalet på grund af den högre fallhöjden blefve endast 8 procent högre än enligt det senare förslaget; att denna skilnad vore alldeles betydelselös; att i hvarje fall två ungefär lika stora och lika dyra kraftstationer måste utföras; att med tillämpning af Laurells förslag tunnarnes sammanlagda längd deremot

blefve fyra gånger större än enligt Richerts senaste förslag; att för öfrigt allt tal om den ena eller andra principens ekonomiska företräde komme till korta inför det faktum att kostnadsberäkningar, hvilande på samma konstruktiva förutsättningar, visade att sistnämnda förslag gäfvade en lägre kostnad för hästkraft än Richerts första förslag med gemensam tunnel och följaktligen måste föredragas äfven framför Laurells förslag, som förutsatte dubbla tunnlar; att de tryckvariationer, som kunde uppstå i följd af vattenytans höjning och sänkning i den mellan kraftstationerna bildade bassängen, medförde mindre olägenheter än de plötsligt inträdande förändringarna af tryckförlusten i en lång tunnel, samt att äfven dessa sistnämnda blefve af försvinnande betydelse i jämförelse med de oundvikliga variationerna i generatorernas strömförbrukning, hvilka i och för sig nödvändiggjorde anbringandet af automatiska turbinregulatorer. På grund af hvad sålunda anförts hade Richert ock bestridit riktigheten af Laurells anmärkingar och förordat vattenkraftsanläggningarnas utförande enligt Richerts senaste förslag, hvilket under de förhållanden, som inträdt genom den i kanalledens intresse föreslagna dambyggnaden vid Flottbergsströmmen, syntes innebära problemets naturligaste och billigaste lösning.

Med allt erkännande af betydelsen för en allsidig pröfning af den föreliggande frågan af det deruti utaf majoren Laurell nu gjorda inlägg kunde departementschefen dock icke undgå att af de skäl, hvilka af ingenjören Richert anförts till stöd för de utaf honom i ämnet uttalade åsikter och efter att till yttermera visso hafva rådfört mig med vattenfallskomiténs ordförande, landshöfdingen A. G. Svedelius, såsom i ämnet sakkunnig, finna sig fullt öfvertygad om, att genom fallhöjdens delning på två anläggningar icke några sådana tekniska eller ekonomiska olägenheter vore att befara, som borde gifva anledning till frångående af denna i öfrigt lämpliga form för frågans lösning. Särskildt ansåge departementschefen sig icke böra underlåta att fästa uppmärksamheten vid, att den här ofvan omförmälda utredning af bergets å vestra stranden beskaffenhet, som af geologen Svenonius på uppdrag af vattenfallskomitéen gjorts, gäfvade grundad anledning att icke utan tvingande skäl planlägga vattenkraftsuttagningen så att flera bredvid hvarandra liggande tunnlar blefve nödvändiga. Att bygga en tunnel fullt betryggande vore med nutidens tekniska hjälpmedel icke förenadt med någon svårighet, och om samtliga tunnlarne blefve byggda samtidigt, skulle detta säkerligen också kunna gå för sig utan att man behöfde befara någon olägenhet af bergets mindre goda beskaffenhet. Annorlunda stälde sig likväl förhållandet, då, såsom här vore fallet, bolaget omedelbart

skulle utföra sin tunnel, och den eller de, som för uttagande af statens vattenkraft erfordrades, skulle byggas först framdeles, antagligen sedan bolagets redan blifvit färdig och kommit till användning. Genom de sprängningar i berget, som då för statens räkning blefve nödvändiga, kunde nemligen bolagets tunnel lätt komma att skadas, om bergets beskaffenhet vore sådan Svenonius antagit, och för en dylik risk borde man naturligen icke utsätta sig så snart det kunde undvikas.

Af hvad departementschefen nu anfört framginge, att han ansåge, det senast af komitéen framlagda förslaget vara antagligt såväl ur den synpunkt, att stranden och vattnet hade olika egare, som i rent tekniskt hänseende.

Att genom detsamma kanalledens intresse på bästa sätt tillgodosåges syntes honom tydligt framgå af hvad härutinnan uti de i ärendet af de sakkunniga myndigheterna afgifna utlåtanden anförts.

Återstode att, innan han inginge uti närmare granskning af de ekonomiska hufvudgrunder för reglerandet af förhållandet mellan staten och bolaget, på hvilka förslaget hvilade, tillse, huruvida planen för anläggningarna vore sådan, att den medgäfve uttagandet af hela den vattenmängd, som för kraftanläggningar nu funnes till förfogande, och icke lade hinder i vägen för ett framtida tillgodogörande af den ytterligare vattenmängd, som för samma ändamål framdeles kunde blifva tillgänglig.

För bedömande af deuna fråga vore i främsta rummet nödvändigt att så noga som möjligt känna storleken af de vattenkvantiteter, med hvilka man ur hvardera synpunkten borde räkna.

Härvid vore emellertid att märka att rörande den vattentillgång, som vid Trollhättan nu och i framtiden kunde påräknas och för hvars användning man således nu borde tillse att utrymme kunde beredas, i viss mån från hvarandra afvikande åsigter gjort sig gällande.

För öfverskådlighetens skull redogjorde departementschefen här i ett sammanhang för de uti ifrågavarande hänseende under ärendets utredning gjorda särskilda uttalanden.

Ingenjören Richert hade sålunda vid uppgörandet af sitt första förslag grundat detta på följande, uti en till styrelsen för Trollhättans elektriska kraftaktiebolag stäld skrift förekommande uträkning.

»Trollhättefallens nuvarande minimivattentillgång beräknas af öfverste Eriksson (1861) till 340 m³ sekunden
 ,, ingenjör O. Appelberg (1886) till 190 ,,
 ,, major Laurell (1898) till 300 ,,

Då ingen af dessa beräkningar är grundad på mätningar vid lägsta kända vattenstånd utan endast på mer eller mindre osäkra antaganden, torde försigtigheten bjuda att icke utgå från en högre siffra än 250 kubikmeter i sekunden

Häraf förbrukar kanalbolaget cirka	15 m ³
och anser sig hafva rättighet att för kraftbehof uttaga ytterligare	15 m ³
Ingeniör Stridsbergs verk torde efter nu projekterade utvidgningar komma att förbruka	25 m ³
Om genom tunneln uttagas i komitéförslaget beräknade	125 m ³
så återstår för »kungsådran», som väl här har uteslutande estetisk betydelse	70 m ³
	Summa 250 m ³

Emellertid får ej förbises, att frågan om anläggande af en ny kanalled snart nog torde blifva föremål för väg- och vattenbyggnadsstyrelsens behandling, hvarvid en afsevärdt större vattenförbrukning än den nuvarande måste reserveras för slussningen.

För den närmaste framtiden torde vara tillräckligt att dertill anslå 50 m³ i sekunden; detta förutsätter emellertid att den nuvarande kanalen med dess vattenverk inlösas och slopas, hvadan den effektiva ökningen endast blir 20 m³ sek. och den för vattenfallen återstående kvantiteten 50 m³ sek.

Äfven om den undantagsvis förekommande lågvattenmängden skulle understiga beräknade 250 m³ sek. torde således under nuvarande förhållanden kunna uttagas beräknade 125 kubikmeter i sekunden.

Genom Venerns reglering, som sannolikt inom en föga aflägsen framtid kommer att utföras, kan Trollbättefallens minimivattenmängd ökas till minst 400 kubikmeter i sekunden.

Deraf böra dock för framdeles erforderliga utvidgningar af kanaltrafiken reserveras

100 m ³	
För ingeniör Stridsbergs verk erfordras fortfarande	25 m ³
För vattenfallen minst	25 m ³
återstå för tunneln högst	250 m ³ ,
alltså dubbelt så mycket som under nuvarande förhållanden.»	

Dessa beräkningar hade upptagits och åberopats af komitén uti dess första utlåtande.

Majoren Laurell hade uti sitt till väg- och vattenbyggnadsstyrelsen afgifna, här ofvan omförmälda yttrande i frågan erinrat, att den af Richert och komitén för kanalen afsedda vattenkvantitet af 50 kubikmeter vore alltför ringa och med tanke på kanalens framtida utvidgning borde ökas till 100 kubikmeter. Det oaktadt hade emellertid Laurell

såsom sin åsigt uttalat, att för såväl kungsådra som segelled skulle återstå tillräckligt vatten äfven om, såsom då föreslagits, 125 kubikmeter aflodes till kraftstationer och öfriga nu befintliga vattenverk änge fortfarande tillgodogöra sig nu förbrukade kvantiteter.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen hade uti sitt utlåtande af den 7 februari 1900 förmålt sig anse, att vattentillgången för kraftanläggningen kunde antagas komma att endast i synnerligen kortvariga undantagsfall understiga 250 kubikmeter i sekunden; och hade styrelsen grundat denna sin åsigt på beräkningar verkställda med ledning af dagliga vattenståndsobservationer under trettioårsperioden 1868—1897.

Trafikchefen, ingenjören Magnell hade uti sitt till Kongl. Maj:ts befällningshafvande afgifna yttrande beräknat lågvattenkvantiteten till 340 kubikmeter.

Uti det senast af ingenjören Richert afgifna förslaget hade denne på grund af ytterligare verkställda beräkningar ansett, att den för kraftanläggningar disponibla vattentillgången ej borde beräknas högre än till 150 kubikmeter före och till 250 kubikmeter efter Venerns reglering.

Slutligen hade majoren Laurell uti sin förenämnda till departementschefen afgifna promemoria uti förevarande ämne yttrat följande:

»Under tiden från 1819 till 1899, under hvilken tid vattenståndet i Venern varit observeradt, och under hvilken tid på grund häraf den vid Trollhättan framrinnande vattenmängden blifvit beräknad, har denna uppgått till:

345—360 kbm. i sek. under 5 månader, 16 dagar	
eller af hela perioden	0,6 %
360—400 kbm. i sek. under 2 år, 9 månader, 14 dagar	
eller af hela perioden	3,4 %
400—450 kbm. i sek. under 5 år, 11 månader, 7 dagar	
eller af hela perioden	7,3 %
450—550 kbm. i sek. under 18 år, 11 månader 17 dagar	
eller af hela perioden	23,5 %
550 kbm. i sek. eller mera under 52 år, 10 månader, 6 dagar	
eller af hela perioden	65,2 %
	Summa 100,0 %.

Under förutsättning att den under arbete varande regleringsplanen för reglering af afloppet från Venern blifver genomförd, är en sannolikhetsberäkning uppgjord rörande den blifvande afloppsmängden från sjön Venern, och har till grund för denna beräkning gjorts det antagande,

att under en kommande period af 81 år nederbördsmängden inom flodområdet och på grund deraf tilloppsmängden till sjön blifva öfverensstämmande med hvad de varit under perioden 1819 till och med 1899.

Denna beräkning lemnar det resultat att afloppsmängden skulle komma att uppgå till:

350 kbm. under 2 år, 5 månader	
eller af hela perioden	3 %
400 kbm. under 8 år, 2 månader, 5 dagar	
eller af hela perioden	10,2 %
550 kbm. eller deröfver under 70 år, 4 månader, 25 dagar	
eller af hela perioden	86,8 %
	Summa 100,0 %.

Af dessa uppgifter rörande den framrinnande vattenmängden framgår, att redan under nuvarande förhållanden afrinner icke mindre än 450 kbm. i sekunden under 88,7 procent af tiden eller under så lång tid, att vattnet med fördel kan användas för vinnande af drifkraft.

Vidare visar samma uppgift, att om vattenafloppet från Venern regleras, bör en vattenmängd af 550 kubikmeter i sekunden framrinna under 86,8 procent af tiden, hvadan under sådana förhållanden denna vattenmängd är att tillgå så lång tid, att den är fullt användbar för vinnande af drifkraft.»

Under framhållande derjemte, att om så stora vattenmassor kunde användas för vinnande af drifkraft, den alstrade kraften med säkerhet komme att finna användning under dagen i vida större omfattning än under natten, att vidare förbrukningen under hela söndagsdygnet komme att betydligt minskas både dag och natt, samt att efter en ordnad reglering af afloppet tappningen kunde ordnas efter behofvet och så, att den besparing, som uppkomme under nätterna och söndagarne, kunde fördelas på öfriga tider och dagar, hade Laurell slutligen uttalat den åsigt, att om förhållandena vid Trollhättan skulle ordnas så, att vattentillgången i sin helhet skulle kunna nyttigt användas, utrymme der borde beredas för tillgodogörande af 700 à 750 kubikmeter vatten i sekunden.

Af hvad sålunda förekommit syntes framgå att redan under nuvarande förhållanden med sannolikhet kunde för kraftanläggningar å vestra stranden påräknas en temligen konstant vattentillgång af 250 kubikmeter i sekunden och att, om en reglering af vattenståndet i Venern komme till stånd, ett väsentligt tillskott till den förut tillgängliga vattenmängden vore att emotse. Någon anledning att plan-

lägga de första, nu ifrågavarande anläggningarna för vare sig större eller mindre vattenquantitet än förslaget blifvit eller 250 kubikmeter, syntes emellertid icke förefinnas och hade icke heller af någon bland de i ämnet hörda sakkunnige satts i fråga. Äfven i detta hänseende funne departementschefen därför ock nu omhandlade förslag tillfredsställande.

Hvad vidare anginge möjligheterna att, om detta förslag vunne godkännande, uttaga den ytterligare kraft, som kunde blifva disponibel, behöfde man endast fästa afseende vid den öfre hälften af fallhöjden, då något hinder, vare sig ur teknisk synpunkt eller på grund af aftalet med bolaget, icke kunde förefinnas för kronan att vid det strandområde, som bolaget skulle till kronan med eganderätt upplåta, tillgodogöra sig hela den framrinnande vattenmängden och den nedre halfva fallhöjden. För utnyttjande af det vatten inom öfre hälften af fallhöjden, som icke af bolaget toges i anspråk, hade man att tillgå östra stranden och öarna. Ehuru, efter hvad departementschefen från flera sakkunnige inhemtat, all sannolikhet förefunnos för att det för detta ändamål erforderliga utrymme skulle kunna å nämnda platser beredas, syntes likväl, på det alla utvägar måtte stå öppna, önskvärdt om kronan kunde blifva tillförsäkrad rätt att, derest kronan funne det med sin fördel mera förenligt, uttaga kraften å vestra stranden. Detta förutsatte visserligen anläggning af en tunnel, möjligen flera, ungefär jemnlöpande med bolagets, en anordning, som departementschefen af förut anförda skäl icke för uttagandet af nu disponibla vattenquantiteten ansåge tillrådlig, men då dels erfarenheten ju kunde komma att ådagalägga det farhågorna rörande bergets beskaffenhet varit öfverdrifna och dels tekniken kunde komma att utvecklas så, att en ny tunnel kunde byggas utan att någon olägenhet för bolagets deraf behöfde befaras, syntes klokheden bjuda att, om ett för all framtid bindande aftal med bolaget nu inginges, deruti inrymdes förbehåll om rätt för kronan att utan hinder från bolagets sida draga tunnlar under den bolaget nu tillhöriga mark å vestra stranden samt att till säkerhet härför erhålla servitutsinteckning uti de bolaget tillhöriga fastigheter å samma strand. Under förutsättning af bolagets medgifvande härtill ansåge departementschefen den af komitén senast framlagda plan till Trollhättefallens tillgodogörande innebära en ur alla de olika synpunkter, till hvilka man i detta fall hade att taga hänsyn, särdeles tillfredsställande lösning af frågan.

Beträffande de bestämmelser i öfrigt, som uti komiténs senaste kontraktsförslag innehölles, inskränkte departementschefen sig till att beröra endast hufvudgrunderna för aftalet. Såsom af den lemnade redo-

görelsen för de öfver förslaget afgifna yttranden framginge, hade åtskilliga detaljändringar blifvit ifrågasatta. Äfven i andra hänseenden än de sålunda anmärkta syntes dessutom kontraktet tariffva förtydliganden och fullständiganden och enligt hvad departementschefen inhemtat hade heller icke varit komiténs tanke att framlägga ett fullständigt förslag till kontrakt, utan endast att sammanföra de hufvudsakliga punkter, på hvilka aftalet enligt komiténs åsigt borde grundas. Icke heller syntes det nödigt eller ens lämpligt att för Riksdagen framläggas ett utarbetadt kontraktsförslag, utan borde Riksdagens medgifvande endast inhemtas till ingående af aftal med bolaget i enlighet med vissa hufvudgrunder och under de vilkor i öfrigt Kongl. Maj:t kunde finna godt bestämma.

Hvad anginge de hufvudgrunder, som härvid borde fastslås, funne departementschefen sig för sin del kunna i allo biträda de af komiténs föreslagna, för hvilka han här ofvan närmare redogjort, med tillägg allenast af hvad han nyss föreslagit i afseende å förbehåll om rätt för kronan att å vestra stranden framdraga tunnlår.

Bolagets och kronans fördelar af aftalet och de eftergifter som med hänsyn dertill skulle å hvardera sidan göras syntes hafva blifvit af komiténs riktigt bedömda och parternas inbördes ekonomiska förhållande vara uti förslaget ordnad på ett icke allenast för bolaget, utan jemväl för kronan fördelaktigt sätt.

De två punkter, som i detta hänseende vore svårast att bedöma, vore huruvida den föreslagna afgiften vore lämpligt afmätt samt huruvida en förlikning af rättegången om Önan borde ingå i aftalet. Hvad den första frågan anginge, måste man ihågkomma att de fördelar, bolaget beredde staten, vore sådana, att, om de än icke borde medföra afgiftsfrihet för bolaget till det vatten, bolaget skulle ega uttaga, de likväl med nödvändighet betingade en väsentlig nedsättning af afgiften under det pris, staten af annan afnämning på platsen kunde och borde betinga sig. Att märka vore dervid jemväl, att bolaget, såsom redan nämnts, så dyrt förvärfvat strandegarerätten, att dess kostnader för kraftens uttagande, för hästkraft räknadt, derigenom måste blifva rätt afsevärdt förhöjda. Emot det föreslagna priset af fem kronor funne departementschefen sig under dessa förhållanden icke kunna göra någon anmärkning.

Att nedlägga rättegången om Önan vore visserligen icke fullt tilltalande, men de skäl, hvilka af komiténs härför anförts, och den omständigheten, att denna bestämmelse utgjorde ett för bolaget så viktigt led i öfverenskommelsen, att kronan särskildt med hänsyn der-

till kunnat uppställa det för kronan synnerligen fördelaktiga vilkoret om skyldighet för bolaget att med andra verksegare, hvilkas rätt af kronans anläggning till äfventyrs berördes, uppgöra om och bekosta godtgörelse för minskning i den dem tillkommande vattenkraft, gjorde att departementschefen, då i allt fall bolaget å Önan faktiskt egde rätt till både vatten och utmål samt frågan endast gälde huru mycket, och då förlikningen, sådan den af komitén nu föreslagits, därför icke kunde anses vara af någon afsevärd betydelse uti den i öfrigt så stora och viktiga intressen omfattande öfverenskommelsen, funne kontraktsförslaget jemväl härutinnan böra godkännas.

Slutligen ansåge departementschefen sig böra påpeka att, då han bland de hufvudgrunder, hvilka han föreslagit skola blifva för aftalet gällande, icke upptagit de af reservanterna i komitén föreslagna tilläggsbestämmelser, han härtill föranledts, ingalunda deraf att han funnit hvad de anfört sakna betydelse, utan deraf att han funnit det icke behöfligt att uti ett fall sådant som det nu förevarande uppställa vilkor af den beskaffenhet, reservanterna ifrågasatt.

Såsom departementschefen omnämnt, tillgodogjordes nu en liten del af vattenkraften i Trollhättefallen för driften af det ingenjören Ernst Stridsberg tillhöriga å vestra Malgön belägna Gullöfors bruk, och vore den angående omfånget af den honom tillkommande rätt till såväl vatten som land vid vederbörande häradsrätt anhängiggjorda rättegång ännu oafgjord.

Uti en till Kongl. Maj:t stäld skrift af den 8 december 1898 hade emellertid bemälda Stridsberg, under erinran, att — sedan han, som genom köp förvärfvat sig eganderätt till vestra delen af Malgön invid Göta elfs östra strand i Trollhättan, hvilken fastighet förut benämnts Vikströmska sågarne n:is 3, 4 och 5 och hvarå numera Gullöfors bruk vore uppfördt, jemte den fastigheten tillhörande vattenrätt, vid af honom påkallad och den 16 februari 1895 af Flundre, Väne och Bjerke häradsrätt hållen syn yrkat att, utöfver den för bruksdriften å östra sidan af egendomen redan använda vattenmängd af 8,9 kubikmeter i sekunden, få af elfvens vatten tillgodogöra sig ytterligare 9 kubikmeter i sekunden, men detta yrkande rönt bestridande af dels Nya Trollhätte kanalbolag, dels ock Kongl. Maj:ts och kronans ombud, som förmenat, att allt vatten i Trollhätte strömmar tillhörde kronan med undantag för den egendom, som kronan skatteförsålt till enskilde, samt att Stridsberg icke skulle hafva rätt till annat vatten i dessa strömmar än det quantum, som åtginge till försågning af visst antal sågblock vid af honom skatteköpta sågar — rättegång i saken

emellan Stridsberg, å ena, samt kronan och kanalbolaget, å andra sidan, pågått och ännu vore anhängig vid ofvanbemälda häradsrätt, der Stridsberg fullföljt sitt anspråk på uttagning i elfven af utöfver förenämnda, honom redan tillhörande vattenkraft, ytterligare 9 kubikmeter vatten i sekunden på grund af strandegarerätt, vidare anført att under loppet af denna rättegång kanalbolaget ändrat sitt påstående så till vida, att bolaget, hvad detsamma anginge, medgifvit Stridsberg att under vissa vilkor få använda, förutom ofvannämnda 8,9 kubikmeter, ytterligare 3,6 kubikmeter vatten i sekunden, hvilka vilkor Stridsberg för sin del antagit; att det för Stridsberg vore af största vigt att till den alltjemt ökade bruksdriften vid Gullöfors erhålla större vattenkraft i elfven än den hittills använda, men att han, åtminstone intill dess nämnda rättegång hunne genom laga kraftvunnen dom afslutas, hvar-till säkerligen ännu många år åtginge, icke kunde komma i åtnjutande af berörda förmån, så framt ej särskild uppgörelse mellan honom och kronan kunde träffas; och hade Stridsberg, på grund häraf och under framhållande af den förlust såväl han som det allmänna skulle lida derigenom att ifrågakomna vattenkraft, så länge tvist om bättre rätt dertill påginge, ej finge tillgodogöras, anhållit, att Kongl. Maj:t täcktes, så vidt kronans rätt anginge och oberoende af rättegången mellan honom och kronan, tillåta honom att under femtio år emot en årlig afgäld af 170 kronor per kubikmeter i sekunden vid fallhöjd af 8 meter, hvilken afgäld komme att utgå endast för det fall, att Kongl. Maj:t och kronan uti förenämnda tvist tillerkändes bättre rätt till vattnet, få för sin bruksdrift vid Gullöfors bruk från elfvens östra sida uttaga och använda af vattnet i Göta elf 3,6 kubikmeter i sekunden utöfver den vattenmängd af 8,9 kubikmeter i sekunden, som han redan egde derstädes disponera.

Till följd af remiss hade Kongl. Maj:ts befallningshafvande i Elfsborgs län den 6 mars 1899 öfver denna ansökning sig utlåtut och dervid öfverlemnad ett af trafikchefen ingenjören Magnell, som af Kongl. Maj:ts befallningshafvande förordnats att på stället anställa undersökning till utredning angående arrendeaafgiften, som, derest ansökningen bifölles, borde af sökanden erläggas, tiden för betalningen deraf samt sättet, huru kontroll skulle kunna verksamt utöfvas i fråga om vattenmängden, som förbrukades, i ärendet afgifvet utlåtande, deruti Magnell, jemte framhållande, att något skäl icke syntes föreligga å statens sida att neka sökanden att arrendera den ifrågasatta vattenquantiteten, beträffande vilkoren för upplåtelsen anført, att emot den föreslagna arrendetiden af femtio år icke syntes böra göras någon

invändning; att den af sökanden erbjudna arrendeafgiften, som motsvarade 2,12 kronor om året för hvarje hästkraft från turbinaxel vore alltför låg och enligt af Magnell verkställda beräkningar, för hvilka i utlåtandet närmare redogjorts, syntes kunna höjas till 9,50 kronor för hästkraft från turbinaxel; att kontrollen borde utöfvas på det sätt, att samtliga insatta turbiners maximieffekt vid medelvatten uppmättes af dertill utsedde sakkunnige personer, hvarefter och sedan dervid äfven afgjorts, huru många hästkrafter af denna maximieffekt, som åstadkommes med det vatten, Stridsberg förut vore berättigad inleda i sina verk, Stridsberg hade att för det öfverskjutande antalet hästkrafter betala ett årligt arrende af 9,50 kronor för hästkraft; samt att arrendeafgiften borde erläggas årligen med rätt för sökanden att, om han kunde visa bättre rätt till det ifrågavarande vattnet eller del deraf, återbekomma hela arrendeafgiften eller motsvarande del deraf jemte ränta.

För egen del hade Kongl. Maj:ts befallningshafvande tillstyrkt bifall till ansökningen under de af Magnell föreslagna vilkor.

Kammarkollegium, som häröfter den 16 mars 1899 afgifvit utlåtande i ärendet, hemställde att Kongl. Maj:t täcktes i proposition föreslå Riksdagen att medgifva, att, såvidt kronans rätt anginge, sökanden — efter det genom domstols laga kraftegende beslut blifvit afgjort, att och på hvilka vilkor ifrågakomna myckenhet, 3,6 kubikmeter i sekunden, af Göta elfs vatten vid Malgön finge af sökanden, under förutsättning att vanlig strandegarerätt honom tillkomme, utöfver honom tilläfvats redan tillhörande vattenrätt derstädes, intagas och nyttjas, derom sökanden skulle ega att, oberoende af den mellan honom och kronan uppkomna tvist om bättre rätt till vattnet, påkalla synerättspröfning — finge under de närmare vilkor och förbehåll, som Kongl. Maj:t täcktes bestämma, och hvilka, derest icke berörda eganderätts-tvist skulle utfalla till sökandens förmån, då det genom nu ifrågaställda medgifvandet uppkomna rättsförhållande mellan kronan och sökanden skulle anses hafva upphört, skulle gälla för en tid af femtio år från det slutliga dom i synemålet fallit, för samma tid och till nu afsedda ändamål disponera ifrågavarande vattenkraft.

Jemväl väg- och vattenbyggnadsstyrelsen hade sedermera inkommit med utlåtande af den 8 april 1899 och deruti anfört hufvudsakligen:

En aftappning från östra grenen af 3,6 kubikmeter i sekunden utöfver den förut der framgående vattenmängden skulle icke medföra

olägenhet för trafiken å nuvarande kanalled, men komme kanalen att ombyggas enligt uppgjort utkast, borde så mycket som möjligt undvikas annan afbördning i denna elfgren, än den för kanalen erforderliga. Enligt hvad styrelsen genom vederbörande byråchef i styrelsen å platsen inhemtat mötte ej heller för verksegaren tekniskt hinder att intaga den ifrågavarande vattenmängden från Malgöns vestra sida, och det skulle hufvudsakligast vara den med vattenintag från vestra elfgrenen stundom förenade olägenheten af issörja, som föranledt begäran att få vattenintaget från östra elfgrenen. Såvidt då kunde förutses, mötte deremot ej vare sig i kronans eller allmänna intressen då eller framdeles hinder mot tillgodogörande för verket i fråga af 3,6 kubikmeter i sekunden från vestra elfgrenen.

I Stridsbergs verk vore enligt hvad styrelsen på förenämnda sätt inhemtat redan insatta turbiner, hvilka uppgäfves konsumera den vattenquantitet, till hvilken sökanden skulle ega obestridd rätt. För den ytterligare vattenquantitet, hvarom nu vore fråga, skulle insättas ny turbin å särskild plats. Derest denna konstruerades för 3,6 kubikmeters vattenförbrukning i sekunden och efter turbinens insättning vattenförbrukningen under medelvattenstånd af sakkunnige uppmättes, syntes det vara tillräckligt sörjdt för aftappningens begränsning till visst mot ansökningen svarande belopp. Vål kunde det vara sant, att förbrukningen vid högvatten kunde varda något större och vid lågvatten något mindre, äfvensom att vid afprofnigen förbrukningen kunde visa sig något afvika från den beräknade. Den vid sistnämnda tillfälle uppmätta syntes dock i alla händelser böra såväl tolereras, förutsatt dock att den ej nämnvärdt afveke från 3,6 kubikmeter i sekunden, som ock läggas till grund för beräkning af eventuel afgäld.

Då fallhöjden vid ifrågavarande verk vore 8 meter, motsvarande en kubikmeter vatten i sekunden, enligt vanligaste beräkningsgrunder, 80 effektiva hästkrafter. Vid verket i fråga mötte ej nämnvärda svårigheter för vattenkraftens uttagande och då det jemförelsevis obetydliga kraftbeloppet i dess helhet omedelbart kunde förbrukas, ansåge styrelsen att vattenpriset kunde sättas till 7,50 kronor för effektiv hästkraft eller 600 kronor för kubikmeter. Men då fråga vore om så lång tid som 50 år syntes icke blott med tiden förhöjning i afgälden böra ega rum, utan äfven sökanden tillförbindas att, derest kronan så fordrade, efter viss, på uppsägning beroende tid, utan ersättning afstå från den upplåtna kraften, enär det icke syntes vara lämpligt, att kronan för en så jemförelsevis obetydlig fördel, som här vore i fråga, åtog sig förbindelser, som framdeles kunde varda till hinder för vida större intressen. Men

för att den fördel, som sålunda skulle medgifvas, icke skulle varda alldeles betydelselös, syntes dock uppsägning icke böra ega rum förr än minst tio år efter upplåtelsen och uppsägningstiden bestämmas till 5 år, så att aftalet komme att ega bestånd i minst 15 år.

Under förutsättning att vattenintaget egde rum från elfgrenen vester om Malgön, att efter turbinernas insättning deras vattenförbrukning vid medelvattenstånd kontrollerades af sakkunnige, att årsafgälden bestämdes till 600 kronor för kubikmeter under de tio första åren och derefter intill dess uppsägning skett höjdes med högst 2,5 procent årligen, samt att sökanden tillförbundnes att, efter 5 års förutgången uppsägning, hvilken ej finge ega rum förr än minst 10 år förflutit efter öfverenskommelsens avslutande, utan ersättning afstå från den vattenkraft, som öfverenskommelsen afsåge, biträdde därför väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i öfrigt kammarkollegii hemställan.

Direktionen för Nya Trollhätte kanalbolag, som härpå lemnats tillfälle att sig yttra, hade uti skrifvelse den 5 december 1899 tillkännagifvit, att kanalbolaget för sin del icke hade något att erinra mot bifall till ifrågavarande ansökning under förutsättning att de vilkor blefve fullgjorda, dem kanalbolaget uti ofvan omförmälda rättegång uppställt för sitt då lemnade medgifvande till den ifrågaställda vattenintagningen och hvilka sökanden förklarar sig antaga. De af kanalbolaget sålunda åberopade vilkor vore dels att, för att ej strömhastigheten i seglationskanalen vid Nordkap måtte ökas, sökanden skulle uppressa östra Presteskedsöppningen, så att denna öppnings tvärarea för vattnets framsläppning ökades med minst 12 qvadratmeter, dels ock att vid stigande vattenhöjd i elfven ej finge vid nya verket, utöfver 12,5 kubikmeter i sekunden, uttagas mera vatten, än som med oförändrade inledningskanaler af den ökade presshöjden betingades.

I enlighet med af Stridsberg uti en till Kongl. Maj:t stäld skrift framställd begäran hade ärendet sedermera blifvit remitteradt till vattenfallskomitén, som den 27 mars 1900 deruti sig utlätit.

Komitén hade dervid till en början erinrat, att komitén uti sitt den 22 november 1899 afgifna utlåtande med förslag till öfverenskommelse emellan kronan och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag beträffande gemensamt uttagande af vattenkraften i Göta elf vid Trollhättan, med ledning af tillgängliga upplysningar beräknat den i Göta elf framrinnande vattenmängden vid medelvattenstånd till 500 kubikmeter i sekunden och vid lågvattenstånd till minst 250 kubikmeter i sekunden. Den vid lågvattenstånd framrinnande vattenmängden skulle enligt komiténs förslag sålunda fördelas, att den ifrågasatta vatten-

kraftanläggningen å vestra elfsstranden borde tillkomma 125 kubikmeter, under det att återstående 125 kubikmeter borde reserveras för Trollhätte kanal, för redan befintliga industriella anläggningar vid Trollhättan samt till fritt framförande i vattenfallen. Vid högre vattenstånd skulle än större vattenmängd blifva tillgänglig för de industriella anläggningarna vid Trollhättan och för fritt framrinnande i fallen.

Då nu — anförde komitén vidare — sökanden tillgodogjorde sig allenast 8,9 kubikmeter vatten i sekunden, syntes, äfven under förutsättning att den af komitén föreslagna vattenkraftanläggningen å vestra elfstranden komme till stånd, den beräknade totala vattenmängden i Göta elf medgifva att äfven vid lågt vattenstånd och än mera vid högre vattenstånd för Gullöfors bruk uttoges begärda ytterligare 3,6 kubikmeter i sekunden.

Ej heller syntes, vare sig under nuvarande förhållanden eller sedan omförmälda vattenkraftanläggning kommit till utförande, något hinder möta att uttaga ifrågavarande 3,6 kubikmeter vatten i sekunden af vare sig östra eller vestra elfgrenen. Men när, på sätt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen anført, förslag vore uppgjort till Trollhätte kanals ombyggande, enligt hvilket påräknades en betydligt större vattenutströmning genom östra elfgrenen, än hvad som nu förekomme, syntes det vara tvifvelaktigt, huruvida med hänsyn till detta förslag nu ifrågasatta vattenuttag borde medgifvas ega rum från östra elfgrenen.

Komitén hade sökt inhemta, hvilka omständigheter varit för sökanden bestämmande, då han påyrkat vattnets uttagande från östra elfgrenen; och hade sökanden uti en till komitén stäld, dess utlåtande bifogad skrift i sådant hänseende anført hufvudsakligen, att med vattenintag från vestra elfgrenen under vintern ofta vore förenad den olägenheten, att vattnet förvandlades till isig, grötliknande massa, som förorsakade turbinernas afstannande, samt att vattenytan på Malgöns vestra sida vore omkring 125 millimeter högre än på dess östra sida, men hade sökanden tillika förklarat att han, oaktadt dessa olägenheter, derest hans ursprungliga ansökning ej kunde bifallas, ansåge sig kunna åtnöjas med att vattenintaget egde rum från vestra elfgrenen.

Då de af sökanden sålunda angifna olägenheter, som skulle vara förenade med vattenintag från vestra elfgrenen, icke syntes komitén vare af den betydelse, att det allmänna intresse, som vore förbundet med den ifrågasatta ombyggnaden af kanalen, borde för den skull äfventyras och då vidare, för den händelse att kronans och Trollhättans elektriska kraftaktiebolags gemensamma damanläggning komme till stånd, de af sökanden framhållna olägenheterna skulle i väsentlig mån

förminskas, ansåge sig komitén, helst sökanden förklarar sig åtnöjas med en sådan anordning, böra i likhet med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen förorda, att det begärda vattenintaget skulle ega rum från vestra elfgrenen.

Beträffande den tidrymd af femtio år, som ifrågavarande arrendeaftal enligt ansökningen skulle gälla, hade komitén intet att erinra. Att, på sätt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen föreslagit, tillförbinda sökanden att efter 5 års förutgången uppsägning, hvilken dock icke finge ega rum förr än minst 10 år förflutit efter öfverenskommelsens afslutande, utan ersättning afstå från den i öfverenskommelsen afsedda vattenkraften, ansåge sig komitén icke kunna förorda. För sin del ville komitén tvärtom betona, att ett arrendeaftal af ifrågavarande art, som i regel måste föranleda dyrbara anläggningar för vattenkraftens tillgodogörande, icke borde från kronans sida begränsas till kortare tid än femtio år. Uti det allmännas intresse låge påtagligen icke allenast att statens vattenfall i största möjliga utsträckning komme till nyttig användning, utan äfven att desamma måtte tillföra statskassan den största möjliga inkomst. Men intetdera af dessa önskemål syntes, enligt komiténs åsigt, kunna ernås, om icke en arrendator af vattenkraft tillförsäkrades så långvarig och så tryggad nyttjanderätt, att de kostnader, som af honom blefve nedlagda för den arrenderade vattenkraftens tillgodogörande, kunde med åtnjutande af skälig företagsvinst, under aftalets bestånd hinna blifva amorterade.

Icke heller kunde komitén biträda väg- och vattenbyggnadsstyrelsens förslag beträffande arrendebeloppet, som skulle enligt samma förslag successivt stegras. Väl syntes det af trafikchefen Magnell föreslagna och af Kongl. Maj:ts befallningshafvande i Elfsborgs län förordade årliga arrendepriset af 9,50 kronor för effektiv hästkraft icke vara högt utan, med hänsyn till ifrågavarande kraftkällas läge samt med ledning af andra för komitén kända aftal angående arrende af vattenkraft, snarare lågt. Men då hänsyn härjemte toges dertill, att sökanden inköpt och ordnat sina verk i god tro derom att vattenrätt tillkomme desamma i långt större utsträckning, än kronan i den med sökanden pågående rättegången ville göra gällande, samt att sökanden, på sätt komitén hade för afsigt att föreslå, kunde blifva nödgad att på egen bekostnad vidtaga sådana ändrade anordningar för sitt vattenintag, som till äfventyrs påkallades till förekommande af hinder eller ökad kostnad för kronan vid utförande af vattenkraftanläggningar å Gullön och å vestra elfstranden, innebärande redan detta, eventuellt, en stegring af sökandens nu beräknade kostnader för vatten-

intaget, ansåge komitén skälig anledning förefinnas att tillstyrka den lägre, af Kongl. Maj:ts befallningshafvande föreslagna arrendeafgiften, helst i detta fall vore fråga om en jemförelsevis mindre vattenkvantitet, hvilken kronan, då något vatten alltid måste tillföras Önan, ej heller syntes kunna på annat sätt göra sig fruktbärande.

Deremot ansåge sig komitén böra förorda väg- och vattenbyggnadsstyrelsens förslag angående sättet för utöfvande af kontroll å vattenförbrukningen samt hemstälde fördenskull, att beloppet af den af trafikchefen Magnell föreslagna årliga afgälden beräknades icke efter effektiv hästkraft utan efter den i aftalet afsedda för tillgodogörande beräknade vattenmängden. Då således väg- och vattenbyggnadsstyrelsen beräknat, att en kubikmeter vatten i sekunden vid sökandens verk motsvarade 80 effektiva hästkrafter, skulle årliga arrendet, beräknadt af trafikchefen Magnell till 9 kronor 50 öre för effektiv hästkraft, blifva för en vattenmängd af en kubikmeter i sekunden 760 kronor och för hela den i ansökningen afsedda vattenmängden 2,736 kronor.

På sätt och på de grunder, som af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen anförts, förordade komitén, att vattenförbrukningen finge, efter turbinernas insättande, vid medelvattenstånd af sakkunnige beräknas.

Härutöfver ansåge sig komitén böra framhålla, såsom den förut antydt, att vid ifrågavarande arrendeaftals upprättande vissa bestämmelser syntes böra meddelas till betryggande af redan föreslagna anläggningar för tillgodogörande af vatten från vestra elfgrenen. I detta afseende erinrade komitén såväl om här ofvan omförmälda af särskilda komiterade, nemligen majoren Gagner och yrkesinspektören Uhr, under ledning af landshöfdingen Lothigius, den 7 maj 1894 afgifna förslag till vattenkraftanläggning å Gullön, som ock det af komitén den 22 november 1899 afgifna förslag till en för kronan och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag gemensam anläggning för uttagande af vattenkraft å vestra stranden af Göta elf vid Trollhättan. I fall den anläggning, som blefve nödig för tillgodogörande af den i förevarande ansökning afsedda vattenmängd, skulle, efter laga kraft vunnen synedom, komma till utförande tidigare än någotdera af ofvan angifna förslag till vattenkraftanläggningar, syntes den möjligheten icke vara utesluten att sökanden skulle kunna lägga hinder i vägen för ofvan afsedda större och för kronan viktigare anläggningar eller åtminstone göra gällande anspråk på ersättning för af dessa anläggningar till äfventyrs föranledda ändringar i hans dammar och anordningar för vattenintag till belopp, som måhända icke stode i rimligt förhållande till den jemförelsevis obetydliga inkomst, som på grund af ifrågavarande aftal kunde tillkomma kronan.

Till förekommande häraf syntes det komitén nödigt, att i ett blifvande arrendeaftal emellan kronan och sökanden, infördes bestämmelser derom, att sökanden, med afseende å tillgodogörandet af nu ifrågasatta vattenmängd af 3,6 kubikmeter vatten i sekunden, icke finge lägga hinder i vägen för utförande af vattenkraftsanläggningar, vare sig å Gullön eller å vestra elfstranden, äfvensom att, derest sökandens tillernade utvidgning af hans vattenverk egde rum tidigare än någon af ofvan berörda vattenkraftanläggningar komme till utförande, sökanden skulle på egen bekostnad vidtaga de ytterligare åtgärder, som till äfventyrs kunde erfordras för att till sökandens verk bibehålla den i förevarande ansökning afsedda vattenmängden.

Under förutsättning således

att vattenintaget gjordes från elfgrenen vester om Malgön,

att efter turbinernas insättande deras vattenförbrukning vid medelvattenstånd beräknades af sakkunnige,

att årsafgälden bestämdes till 760 kronor för hvarje kubikmeter vatten i sekunden att utgå till oförändradt belopp under hela arrendetiden, samt

att sökanden tillförbundes att, med afseende å anläggningarna för tillgodogörandet af den arrenderade vattenmängden, underkasta sig ofvan angifna bestämmelser till förekommande af hinder eller ökad kostnad för kronan vid utförandet af vattenkraftanläggningar å Gullön och å vestra elfstranden, tillstyrkte komitén, att sökandens hemställan måtte vinna bifall.

Efter det sedermera sökanden inkommit med en ytterligare skrift i ärendet och deruti, bland annat, hemställt, att det måtte tillåtas honom att tillsvidare och intill dess den tilltänkta nya kanalbyggnaden blefve utförd uttaga den i ansökningen afsedda vattenquantiteten från östra elfgrenen men derefter från den vestra, hade kammarkollegium, till följd af remiss, den 21 mars 1901 ånyo i ärendet sig utlåtitt och deruti anført, att kollegium icke funnit hinder för tillmötesgående af Stridsbergs förevarande framställning på sätt kollegium uti sitt förut afgifna utlåtande hemställt, likasom kollegium icke heller mot de utaf komitén för bifall till ansökningen uppställda vilkor, för så vidt de kunde falla under kollegii bedömande, funnit anledning till annan erinran, än att kollegium med afseende å hvad i ärendet härutiunan förekommit ville ifrågasätta, huruvida icke, i händelse arrendeaftal angående nu afsedda vattenkraft mellan kronan och Stridsberg skulle komma till stånd, Stridsberg skulle kunna medgifvas att tills vidare uttaga nämnda vattenkraft från östra elfgrenen, dock med skyldighet för honom att, när helst

sådant å kronans sida påfordrades, förlägga vattenintaget till vestra elfgrenen samt sjelf vidkännas alla af denna förändring föranledda kostnader.

Slutligen hade Stridsberg uti en till Kongl. Maj:t ingifven skrift förklarad sig villig dels att såsom afgift för ifrågavarande vattenupplåtelse erlægga ett belopp af 760 kronor om året för kubikmeter i sekunden, dels ock att uttaga vattnet från Malgöns vestra sida.

Hvad nu förevarande ansökning anginge funne departementschefen sig böra helt och hållet ansluta sig till hvad komitén anfört, dock att han i likhet med kammarkollegium ansåge hinder icke böra läggas för Stridsberg att under af kollegium angifna vilkor till en början från östra elfstranden intaga vattnet.

Han funne sig alltså kunna tillstyrka, att å kronans vägnar aftal med Stridsberg om upplåtande till honom för en tid af femtio år af en vattenkvantitet, utöfver den af honom nu använda, af 3,6 kubikmeter i sekunden träffades i enlighet med de hufvudgrunder, de af komitén i dess utlåtande angifna förutsättningar innehölle, dock med den modifikation i afseende å sättet för vattnets intagande, han här ofvan föreslagit, samt under de vilkor i öfrigt Kongl. Maj:t kunde finna godt bestämma; och ansåge han framställning i öfverensstämmelse härmed nu böra hos Riksdagen göras.

Det af vattenfallskomitén senast uppgjorda, vid Kongl. Maj:ts proposition såsom bil. IV fogade förslag till kontrakt emellan kronan och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag finnes detta utlåtande bilagdt.

Utskottet har i sammanhang härmed till behandling förehaft två inom Andra Kammaren väckta motioner nemligen af herr *C. A. Lindhagen* (n:o 199) och af herr *V. L. Moll* m. fl. (n:o 202), uti hvilka yrkats:

af herr Lindhagen, att Riksdagen ville vid behandlingen af ifrågavarande proposition taga i öfvervägande de i motionen framställda erinringar och, för den händelse propositionen ansåges böra i hufvudsak bifallas, åtminstone tillgodose angelägenheten, att staten tillförskrefves någon ovilkorlig inlösningsrätt af bolagets anläggningar.

samt af herr Moll m. fl., att Riksdagen, med afslag å Kongl. Maj:ts förevarande proposition angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan, ville i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, det Kongl. Maj:t täcktes låta föranstalta om förnyad och fullständig utredning rörande tillgodogörande af ifrågavarande

vattenkraft samt till Riksdagen inkomma med de förslag, hvartill sådan utredning kunde gifva anledning.

Beträffande de skäl, motionärerna anført till stöd för sina yrkanden, tillåter sig utskottet hänvisa till motionerna.

I anslutning till hvad föredragande departementschefen vid detta ärendes anmälan inför Kongl. Maj:t framhållit, finner utskottet det nu för första gången för Riksdagen framlagda förslaget i fråga om tillgodogörande af staten tillhörig vattenkraft vara af synnerligen stor betydelse, då härvid är att taga i betraktande ej allenast att statskassan kan, genom att de ansefliga kapitaltillgångar, som ligga i statens obegagnade vattenfall, göras fruktbarande, beredas en afsevärd tillökning i inkomsten, utan äfven att dessa vattenfalls tillgodogörande måste ur så väl nationalekonomisk som politisk synpunkt vara af framstående vigt. Hvad nu beträffar den genom Trollhätte strömmar alstrade, högst betydande vattenkraften, anser utskottet, på sätt den för utredning beträffande statens vattenfall m. m. den 9 juni 1899 tillsatta komitén i detta ämne anført, det vara ett i hög grad eftersträfvansvärdt mål och öfverensstämmande med så väl det allmännas som enskildes intressen, att denna vattenkraft snarast möjligt blifver tillgodogjord, och detta på ett sådant sätt, att framtidens kraf samt hvad som från nationalekonomisk synpunkt kan anses mest fördelaktigt icke äfventyras för erhållandet af en mera tillfällig fördel. Då enligt utskottets uppfattning dessa synpunkter blifvit vid föreliggande ärendes behandling vederbörligen beaktade och frågan egnats en vidlyftig utredning, anser utskottet densamma nu böra upptagas till afgörande i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det af Kongl. Maj:t framlagda förslag.

Mot detta förslag har utskottet emellertid ansett sig böra göra några erinringar.

Enligt Kongl. Maj:ts framställning skall den afgift, som Trollhättans elektriska kraftaktiebolag bör erlägga för tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan, bestämmas att med oförändradt belopp utgå under 50 år, räknadt från och med det kalenderår, då afgift först erlagts. I öfverensstämmelse med hvad innevarande Riksdag beslutit i afseende å tillstånd för utförande af elektriska anläggningar, anser emellertid utskottet, att berörda tidsperiod bör bestämmas till 40 år.

Vidare innebär Kongl. Maj:ts förslag, att, derest endera kontra-

henten senast 5 år före utgången af nämnda tidsperiod så påyrkar, afgiften skall för en följande lika lång tidsperiod å nyo i angifven ordning bestämmas och sålunda förfaras vid förloppet af hvarje förfluten period. I enlighet med hvad utskottet här ofvan anfört i afseende å tiden för den första öfverenskommelsen, skulle dessa tidsperioder komma att omfatta 40 år.

I öfverensstämmelse med den i herr Lindhagens ofvannämnda motion uttalade mening, har utskottet ansett, att kronan bör tillförsäkras rätt att, derest sådant fem år i förväg påyrkats, vid hvarje af ofvan angifna tider, då afgifternas belopp skola regleras, till sig lösa bolagets anläggningar efter värdering af fem gode män, tillsatte i enlighet med bestämmelserna i § 12 af bilagda förslagskontrakt; och torde denna rätt böra på lämpligt sätt tryggas.

I afseende å det framlagda förslaget till kontrakt emellan kronan och förenämnda bolag har det synts utskottet erforderligt *dels* att, i enlighet med hvad kammarkollegium uti sitt i ärendet afgifna utlåtande erinrat, förbehållet om att bolaget skall utan vidare tåla ej mindre den uppdämning, som å bolagets mark kan uppstå i följd af kronans vattenkraftsanläggning, än äfven den skada, som samma anläggning kan orsaka å laxfiskena Arvidstorp n:is 1 och 2, utsträckes jemväl till bolagets turbinanläggningar vid Önan, *dels ock* att, då bolaget tillförsäkras rätt att tillgodogöra sig den vattenmängd, som på grund af blifvande laga synedom må vid hvarje tid genom dess tunnel framföras, dervid intages bestämmelse om att denna vattenmängd icke må öfverstiga den angifna kvantiteten af 250 kubikmeter i sekunden.

Beträffande öfverenskommelsen mellan kronan och bolaget har utskottet velat ifrågasätta, huruvida icke bolaget borde ställa nöjaktiga garantier för att bolaget fullgör sina förbindelser i afseende å anläggningens solida anordnande, dess underhåll m. m.

Emot den af Kongl. Maj:t föreslagna öfverenskommelsen med ingenjören Stridsberg har utskottet icke haft annat att erinra, än att tiden för den angifna vattenkraftens upplåtande till honom bör i enlighet med hvad här ofvan ifrågasatts i afseende å aftalet Trollhättans elektriska kraftaktiebolag bestämmas till 40 år.

Härjemte har utskottet velat framställa erinran om, att de ifrågasätta öfverenskommelserna böra så affattas, att de å ena sidan icke innebära förpligtelse för kronan att utföra någon anläggning och å andra sidan icke utgöra hinder för kronan att, om så finnes lämpligt, anlägga vare sig en eller flera kraftstationer vid Flottbergsström eller

å andra ställen vid Trollhätte strömmar, der i öfrigt kronan må ega eller förvärfva sig rätt till dylika anläggningar.

På grund af hvad sålunda anförts får utskottet hemställa,

a) att Riksdagen i anledning af Kongl. Maj:ts förevarande proposition må, med afslag å herr Molls m. fl. ofvannämnda motion, medgifva, att å kronans vägnar aftal må med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag träffas angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan i enlighet med de i statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden den 26 mars 1902 angifna hufvudgrunder och under de vilkor i öfrigt, Kongl. Maj:t må bestämma, dock med iakttagande af de utaf utskottet här ofvan angifna grunder och gjorda erinringar i afseende å detta aftals ingående;

b) att herr Lindhagens förenämnda motion må anses genom hvad i mom. a) här ofvan föreslagits vara besvarad; samt

c) att Riksdagen må medgifva, att å kronans vägnar aftal må med ingenjören Ernst Stridsberg träffas angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan i enlighet med de i statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden den 26 mars 1902 angifna hufvudgrunder och under de vilkor i öfrigt, Kongl. Maj:t må bestämma, dock att tiden för aftalets gällande icke må öfverstiga 40 år.

Stockholm den 13 maj 1903.

På statsutskottets vägnar:

CHR. LUNDEBERG.

Reservationer:

af herrar *P. Pehrson, C. Persson, H. Andersson, N. Boström, A. Göransson, O. Larsson, D. Persson, S. O. Nylander, J. A. Sjö, G. Odqvist, P. Olsson* och *A. P. Gustafsson*, hvilka ansett, att utskottets yttrande och förslag bort hafva följande lydelse:

»Utskottet delar visserligen den af föredragande departementschefen uttalade mening att, i betraktande af att Trollhättefallen representera en af de mest betydande och dertill bäst belägna vattenkraftkällor inom landet, staten har stort intresse af att dessa vattenfall så snart ske kan blifva tillgodogjorda. Likaledes har utskottet icke förbisett betydelsen af att industrien tillgodoses genom att för densamma beredes tillfälle till förfogande mot skäligen godtgörelse öfver den af Trollhätte strömmar alstrade vattenkraft, som icke är behöflig för statens egna ändamål. Det i nämnda afseende af Kongl. Maj:t framlagda förslag har utskottet emellertid icke funnit sig kunna till alla delar biträda.

Till en början har utskottet velat uttala den mening, att fullständig utredning saknas, huruvida icke de för kraftuttagningen erforderliga anordningar skulle kunna med mindre kostnad utföras på östra elfstranden, ty äfven om vid ifrågasatt ombyggnad af Trollhätte kanal en del af den vid denna strand belägna mark torde blifva för den nya kanalens framdragande erforderlig, synes dock möjlighet icke vara utesluten till att utrymme derstädes må kunna beredas för så väl kanal-anläggningen som vattenledning för kraftuttagning.

I sammanhang härmed har utskottet velat fästa uppmärksamheten på att Kongl. Maj:ts befallningshafvandes i Elfsborgs län yttrande icke inhemtats rörande de hos Kongl. Maj:t senast gjorda framställningarna i förevarande ämne.

Hvad beträffar det nu föreslagna aftalet mellan kronan och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag har utskottet föreställt sig att före dess ingående borde afvaktas Kongl. Maj:ts dom i den emellan dessa parter anhängiggjorda rättegången i fråga om rätt till mark och vatten vid egendomen Onan. Enligt hvad i statsrådsprotokollet meddelas har departementschefen funnit det icke vara fullt tilltalande att nedlägga denna rättegång och efter utskottets förmenande synas giltiga skäl till den föreslagna förlikningen icke vara förebragta.

Enligt Kongl. Maj:ts förslag skall den afgift, som Trollhättans elektriska kraftaktiebolag bör erlägga för tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan bestämmas att med oförändradt belopp utgå under 50 år, räknadt från och med det kalenderår, då afgift först erlagts. Utskottet har emellertid ansett, att denna tidsperiod icke bör utsträckas längre än till 20 år, eller samma tid, som är stadgad i afseende å utarrendering af kronans jordegareandel i grufva.

Vidare innebär Kongl. Maj:ts förslag, att, derest endera kontrahenten senast 5 år före utgången af nämnda tidsperiod så påyrkar, afgiften skall för en följande lika lång tidsperiod å nyo i angifven ordning bestämmas och sålunda förfaras vid förloppet af hvarje förfluten period. I öfverensstämmelse med hvad utskottet här ofvan anfört i afseende å tiden för den första öfverenskommelsen, skulle dessa tidsperioder komma att omfatta 20 år.

Hvad vidare beträffar ifrågavarande afgifter, beräknade för effektiv hästkraft på turbinaxel, lemnar den förebragta utredningen icke tillräcklig ledning för bedömande af det belopp hvartill dessa lämpligen böra bestämmas; men har utskottet velat ifrågasätta, huruvida icke grundpriset borde sättas något högre än det af Kongl. Maj:t föreslagna.

I öfverensstämmelse med den i herr Lindhagens ofvannämnda motion uttalade mening, har utskottet ansett, att kronan bör tillförsäkras rätt att, derest sådant fem år i förväg påyrkats, vid hvarje af ofvan angifna tider, då afgifternas belopp skola regleras, till sig lösa bolagets anläggningar efter värdering af fem gode män, tillsatta i enlighet med bestämmelserna i § 12 af bilagda förslagskontrakt, och torde denna rätt böra på lämpligt sätt tryggas.

I afseende å det framlagda förslaget till kontrakt emellan kronan och förenämnda bolag har det synts utskottet erforderligt *dels* att, i enlighet med hvad kammarkollegium uti sitt i ärendet afgifna utlåtande erinrat, förbehållet om att bolaget skall utan vidare tåla ej mindre den uppdamning, som å bolagets mark kan uppstå i följd af kronans vattenkraftsanläggning, än äfven den skada, som samma anläggning kan orsaka å laxfiskena Arvidstorp n:is 1 och 2, utsträckes jemväl till bolagets turbinanläggningar vid Önan, *dels ock* att, då bolaget tillförsäkras rätt att tillgodogöra sig den vattenmängd, som på grund af blifvande laga synedom må vid hvarje tid genom dess tunnel framföras, dervid intages bestämmelse om att denna vattenmängd icke må öfverstiga den angifna kvantiteten af 250 kubikmeter i sekunden.

Beträffande öfverenskommelsen mellan kronan och bolaget har

utskottet velat ifrågasätta, huruvida icke bolaget borde ställa nöjaktiga garantier för att bolaget fullgör sina förbindelser i afseende å anläggningens solida anordnande, dess underhåll m. m.

Emot den af Kongl. Maj:t föreslagna öfverenskommelsen med ingenjören Stridsberg har utskottet icke haft annat att erinra än att tiden för den angifna vattenkraftens upplåtande till honom bör bestämmas till 20 år.

Härjemte har utskottet velat framställa erinran om, att de ifrågasatta öfverenskommelserna böra så affattas, att de å ena sidan icke innebära förpligtelse för kronan att utföra någon anläggning och å andra sidan icke utgöra hinder för kronan att, om så finnes lämpligt, anlägga vare sig en eller flera kraftstationer vid Flottbergsström eller å andra ställen vid Trollhätte strömmar, der i öfrigt kronan må ega eller förvärfva sig rätt till dylika anläggningar.

Då, såsom ofvan nämnts, utskottet ansett ytterligare utredning i detta ämne vara i vissa afseenden önskvärd och då, äfven om aftal med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag må anses böra i angifvet syfte träffas, de af Kongl. Maj:t beträffande ett sådant aftal föreslagna hufvudgrunder enligt utskottets ofvan uttalade mening böra underkastas så afsevärda ändringar, att en ny öfverenskommelse härom måste med vederbörande åvägbringas, finner utskottet sig icke kunna tillstyrka, att denna fråga nu till slutligt afgörande upptages, utan anser, att nytt förslag i ämnet bör afvaktas.

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt får utskottet hemställa,

a) att Kongl. Maj:ts förevarande framställning i hvad den afser öfverenskommelse mellan kronan och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag angående tillgodogörande af viss vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan, icke må vinna Riksdagens bifall samt att Riksdagen vid anmälan af detta beslut må, i enlighet med hvad i herr Molls m. fl. ofvan omförmälda motion föreslagits, anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes låta föranstalta om förnyad och fullständig utredning i förevarande ämne och till Riksdagen inkomma med det förslag, hvartill en sådan utredning må gifva anledning;

b) att herr Lindhagens förenämnda motion må anses genom hvad i mom. a) här ofvan föreslagits vara besvarad; samt

c) att Riksdagen må medgifva, att å kronans vägnar aftal må med ingenjören Ernst Stridsberg träffas angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan i enlighet med de i statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden den 26 mars 1902 angifna hufvudgrunder och under de vilkor i öfrigt, Kongl. Maj:t må bestämma, dock att tiden för aftalets gällande icke må öfverstiga 20 år.»

Det skulle här antecknas, att herr *H. P. P. Tamm* icke varit närvarande vid förestående ärendes behandling i utskottet.

Förslag

till

Kontrakt

mellan Kongl. Maj:t och kronan, såsom egare af vattnet i Trollhätte strömmar, å ena, samt Trollhättans elektriska kraftaktiebolag, här nedan kalladt bolaget, såsom egare af vestra stranden af nämnda strömmar och lägenheten Önan, å andra sidan, angående tillgodogörande af viss vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan.

Förutsättning:

Att vederbörande domstol kommer att medgifva två skilda vattenkraftsanläggningar vid Trollhättan å vestra stranden af Göta elf, nemligen:

1:o) En, tillgodogörande Trollhättefallens disponibla vattentillgång och öfre fallhöjd i hufvudsaklig öfverensstämmelse med något af de två alternativa förslag n:is IV och V, som finnas å bilagda ritningar upptagna och af hvilka hvartera är afsedt för högst 250 kub.-meter vatten i sekunden; och

2:o) En, tillgodogörande Trollhättefallens disponibla vattentillgång och nedre fallhöjd i hufvudsaklig öfverensstämmelse med ett af kongl. väg- och vattenbyggnadsstyrelsen antydt och af ingenjören G. Richert i hans utlåtande den 15 november 1901 närmare utveckladt förslag.

Den förra anläggningen betingar följande hufvudsakliga anordningar:

a) En reglerings- och intagsdam ofvanför fallen mellan vestra elfstranden och Malgön;

b) En genom berget å vestra elfstranden sprängd tunnel med en genomskärningsarea af 100 kvadratmeter, sträckande sig från vattenintaget till stranden nedom (alt. IV) eller ofvanom (alt. V) Kung Oscars bro; och

c) En kraftstation, förlagd vid tunnelns nedra del (alt. IV) eller vid dennas öfre del (alt. V).

Den senare vattenkraftsanläggningen förutsätter följande anordningar:

a) En dambyggnad tvärs öfver Flottbergsströmmen, afsedd att kunna tjena äfven till kanaldam och uppdämmande vattenytan ofvanför dammen 16 meter öfver vattenytan nedanför dammen.

b) En afloppstunnel till den nedre vattenytan; och

c) En kraftstation, förlagd omedelbart ofvanför kanaldammen.

Den öfre vattenverksanläggningen blir bolagets tillhörighet, och gäller om tiden för densammas utförande hvad här nedan stadgas. Den nedre åter kommer att tillhöra kronan, som eger att utföra den, när hon så för godt finner.

§ 1.

Kronan och bolaget söka gemensamt tillstånd till utförande af ifrågavarande två vattenkraftsanläggningar samt i samband dermed till öfverbyggande af kungsådran i Göta elf för hvardera anläggningen.

§ 2.

Bolaget bygger, bekostar och vidmakthåller sin anläggning, allt under den kontroll och med den påföljd för underlåtenhet att ställa sig gifna föreskrifter till efter rättelse, som af Kongl. Maj:t närmare bestämmes, hvarjemte bolaget ensamt vidkännes kostnaderna för alla af bolagets anläggningar betingade och af laga synedom fastställda anordningar till tryggande af andra vattenverksewares rätt. Bolaget betalar ock alla i följd af anläggningen till tredje man utgående ersättningar.

Bolaget åligger att utföra tunnelbyggnaden på ett så betryggande sätt, att fara för det framförda vattnets genombrott af sidoväggarne må anses fullständigt utesluten.

§ 3.

Kronan, å sin sida, bekostar sin anläggning; dock skall bolaget till kronan, för uppförande af dambyggnad och kraftstation m. m., utan ersättning och med full eganderätt genast öfverlåta den å bilagda planritning angifna mark, sträckande sig 400 meter nedanför och 300

meter ofvanför den projekterade kanaldammens midtlinie samt med en största bredd af omkring 200 meter, räknadt från den punkt å sagda linie, der densamma träffar den nuvarande vestra strandlinien.

Bolaget vare skyldigt att lemna ifrågavarande jordområde fritt från annan inteckning än den, som den 2 november 1897 faststälts i $\frac{1}{8}$ mantal Arfvidstorp n:o 1 för rätt till väg enligt afhandling den 7 juli 1897, äfvensom att till kronan öfverlemna för lagfart af denna jord behöfliga handlingar.

§ 4.

Bolaget förbinder sig vidare att utan ersättning tåla ej mindre den uppdämning, som å bolagets mark kan uppstå i följd af kronans vattenkraftsanläggning, än äfven den skada, som samma anläggning kan orsaka å laxfiskena Arvidstorp n:is 1 och 2.

§ 5.

Slutligen vare ock bolaget förbundet att med andra vattenverks-egare, hvilkas rätt af kronans anläggning till äfventyrs beröres, uppgöra om och bekosta godtgörelse för minskning i den dem tillkommande vattenkraft, så att hinder deraf icke må för kronans vattenverksanläggning möta.

§ 6.

I den mån det kan ske utan hinder eller fara för egna anläggningar, medgifva kronan och bolaget hvarandra rätt till afgiftsfritt framförande af elektriska ledningar samt till anläggande eller användande af nödiga transportvägar hvar å den andres intill Trollhättefallen gränsande områden.

Till säkerhet för denna sin rätt eger kronan bekomma inteckning i bolagets ifrågakomna fastigheter enligt § 55 i lag om inteckning i fast egendom den 16 juni 1875.

§ 7.

Bolaget tillförsäkras rätt att för all framtid tillgodogöra sig den vattenmängd, som på grund af blifvande laga synedom må vid hvarje tid genom dess tunnel framföras.

Genom tunneln må dock aldrig mera vatten framsläppas, än som i och för motordriften erfordras.

Har, sedan femtio år förgått från det planen för anläggningen

blifvit i laga ordning definitivt faststæld, bolaget icke för motordrift tillgodogjort sig allt för dess anläggning upplåtet och tillgängligt vatten, upphör bolagets rätt att vidare begagna sig af öfverskottet, och eger kronan sjelf på sätt den förmår tillgodogöra sig detsamma.

§ 8.

Vatten får icke under sabbatstid (se kap. 7 § 3 strafflagen) framföras i bolagets tunnel i större mängd, än som oundgängligen erfordras för alstrande af kraft för belysning eller samfärdsel.

För framförande af vatten i tunneln för fabriksdrift under sabbatstid erfordras särskildt tillstånd af Kongl. Maj:t.

§ 9.

Derest Trollhätte kanal framdeles kommer att om- eller nybyggas, förpligtas bolaget att tåla den minskning i vattentillgång, som för kanalens förseende med vatten befinnes vara behöflig.

§ 10.

Bolaget betalar till kronan en årlig afgift af 5 kronor för effektiv hästkraft på turbinaxel, räknadt från den dag respektive turbiner tagas i bruk; dock skall från utgången af den i § 12 stadgade tid afgift erläggas för minst 10,000 hästkrafter.

Den tillgodogjorda vattenkraften mätes antingen å installerade turbiner vid fullt pådrag eller, derest det skulle befinnas mera ändamålsenligt, å uppställda dynamomaskiner.

För i reserv uppställda turbiner eller dynamos beräknas ingen afgift.

Kan på grund af bristande vattentillgång en eller flera af de installerade turbinerna eller dynamomaskinerna icke hållas i drift året om, eger bolaget tillgodonjuta ett mot kraftminskningen svarande afdrag i den årliga afgiften; dock bör sådant afdrag beräknas endast i fall att kraftminskningen fortfar utan afsevärda afbrott minst 2 månader.

§ 11.

Den för hästkraft å turbinaxel bestämda årliga afgiften skall, med iakttagande af föreskrifterna i §§ 10 och 12 af detta kontrakt, utgå till oförändradt belopp under 50 år, räknadt från och med det kalenderår,

då afgift först erlagts, men skall, derest endera kontrahenten senast 5 år före utgången af nämnda femtioårsperiod så påyrkar, revideras och för en följande period af 50 år å nyo bestämmas af gode män, utsedde till det antal och på det sätt, som i § 12 bestämmes, hvarvid hänsyn skall tagas såväl till då rådande förhållanden som till grunderna för detta kontrakts bestämmelser. På samma sätt skall förfaras vid förloppet af hvarje förfluten period af 50 år.

§ 12.

Bolaget åligger att inom 5 år, från det i synemålet beträffande anläggningen slutlig dom fallit, hafva samma anläggning fullbordad i enlighet med fastställd plan och beträffande kraftstationen i den utsträckning, att minst 10,000 effektiva hästkrafter å turbinaxel kunna alstras, vid påföljd för underlåtenhet häraf, att kronan eger mot lösen med full eganderätt öfvertaga all för anläggningen behöflig mark jemte hvad af arbetet då kan vara fullbordadt.

Lösesumman bestämmes af fem gode män, af hvilka hvardera kontrahenten väljer två och de sålunda valde tillkalla den femte; och gälle i öfrigt om tillsättandet af desse gode män och verkan af deras utlåtande hvad i lag säges.

§ 13.

Bolaget eger, under förbehåll af Kongl. Maj:ts samtycke, å annan person öfverlåta de af detta kontrakt härflytande rättigheter och förpligtelser.

Vill kronan, då tillstånd till öfverlåtelse sökes, hellre lösa till sig hela anläggningen, ege dertill rätt.

Lösesumman bestämmes på sätt i § 12 är stadgad.

Samma lösningsrätt kan ock göras gällande, derest bolaget försummar att sist inom en månad efter förfallodagen betala den årliga afgälden eller eljest bryter mot detta kontrakts väsentliga föreskrifter.

§ 14.

Kronans mot bolaget väckta talan om bättre rätt till mark och vatten vid egendomen Önan nedlägges och rättegångskostnaderna qvittas. Bolaget berättigas att fortfarande och tills vidare innehafva det af bolaget vid Önan nu disponerade område — innefattande enligt lagfarts-

bevis »en qvarn eller förut Anders Gutters qvarn n:o 24, Stafvereds qvarn n:o 25 och Allemans qvarn n:o 26, jemte en såg på Öna vid Trollhättan, dels lägenheten Öjebro qvarn vid Trollhättan, dels tre refrettiosex stänger mark, afsöndrad från Öjebro qvarn, dels lägenheten »Vid Önan på Trollhättan en siktqvarn n:o 1», dels ock lägenheten »Vid Önan på Trollhättan en grofbladig sågqvarn n:o 1», alla i Trollhättans socken» — äfvensom att der använda så mycket vatten, som med derstädes befintliga damanordningar naturligen kan intagas och nu beräknas motsvara en effekt af 3,000 turbinhästkrafter.

Skulle kronan framdeles för kanaltrafiken eller annat ändamål genom dambyggnad vid Flottbergsströmmen eller annan nedanför Önan belägen plats önska åstadkomma sådan höjning i vattenståndet, att fallhöjden vid Önan till men för turbinanläggningarna derstädes minskas, eller för dylikt ändamål önska disponera större eller mindre del af Önans nuvarande område, skall bolaget, två år efter det kronan derom framställt anspråk, till henne afstå hela egendomen Önan med derå befintliga byggnader, mot det att bolaget för vattenkraften erhåller vederlag genom befrielse från afgifts erläggande för 3,000 hästkrafter vid bolagets kraftstation å vestra stranden af Trollhättan och för byggnaderna erhåller lösen efter värdering, som verkställes af fem gode män, af hvilka kronan och bolaget utse hvardera två och de sålunda valde gemensamt den femte, skolande vid denna värdering endast de byggnader upptagas, som finnas den dag, då kronan framställer sitt anspråk på Önans afträdande.
